

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIJALNI RAD

**PRAVA DJETETA U POSTUPKU RAZVODA BRAKA
RODITELJA
-magistarski rad-**

Kandidat:
Ermin Aljičević
Broj indeksa: 790/II-SW

Mentorica:
prof. dr. Borjana Miković

Sarajevo, septembar 2022. godine.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIJALNI RAD

**PRAVA DJETETA U POSTUPKU RAZVODA BRAKA
RODITELJA
-magistarski rad-**

Kandidat:
Ermin Aljičević
Broj indeksa: 790/II-SW

Mentorica:
prof. dr. Borjana Miković

Sarajevo, septembar 2022. godine

SADRŽAJ

UVOD.....	1
METODOLOŠKI OKVIR RADA	2
1. Problem i predmet istraživanja.....	2
2. Ciljevi istraživanja.....	3
2.1. Naučni i društveni ciljevi	3
3.2. Društveni cilj	3
4. Hipoteze.....	3
4.1. Generalna hipoteza	3
4.2. Posebne hipoteze	3
5. Metode istraživanja.....	4
6. Vremenski okvir istraživanja	4
DRUGI DIO	5
1. Prava djece i maloljetnika u međunarodnim dokumentima i zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine.....	6
1.1. Historijski okvir	6
1.2. Međunarodni okvir maloljetničkog pravosuđa.....	6
1.3. Principi najboljeg interesa djeteta.....	15
1.4. Primjena principa najboljeg interesa djeteta u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine ...	18
1.5. Pristup radu sa djecom zasnovan na njihovim pravima	20
TREĆI DIO	24
2. Postupak razvoda braka i prava djece	25
2.1. Reakcije djeteta na razvod braka roditelja	25
2.2. Razvod braka u pozitivnom bračnom pravu BiH	28
2.3. Prava djeteta u postupku i nakon razvoda braka roditelja.....	30

ČETVRTI DIO.....	35
3. Rezultati istraživanja	36
a) Socio-demografski podaci o ispitanicima	36
b) Prezentacija rezultata analize podataka	38
ZAKLJUČAK	49
LITERATURA.....	51
POPIS TABELA I GRAFIKONA	55
PRILOZI	56

UVOD

Prava djeteta u postupku razvoda braka roditelja, na prvom mjestu se ogledaju kroz poštovanje njegovog najboljeg interesa. Ta prava su: poštivanje mišljenja djeteta koje je sposobno da razumije situaciju u kojoj se nalazi, pravo djeteta na normalan rast i razvoj, na odgoj i obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata s roditeljem s kojim ne živi itd. (Laklija, Pećnik, Sarić; 2005:2-3). U istom kontekstu, u praksi postoji ambivalencija prema obavezi uključivanja djeteta u proces odlučivanja o povjeravanju na skrb i odgoj jednom od roditelja. Naime, stručnjaci izražavaju nesigurnost u to kada je participacija djeteta u skladu, a kada suprotna njegovom najboljem interesu. Oni kao glavne prepreke zakonske obaveze da dijete izrazi svoje mišljenje navode nepostojanje dogovora roditelja, kontradiktorna izvješća stručnjaka, dogovor roditelja koji nije u najboljem interesu djeteta, potvrđivanje stava stručnjaka i djetetovo odbijanje jednog od roditelja. (Laklija, Pećnik, Sarić; 2005:2-3) U određivanju najboljeg interesa djeteta kod odlučivanja s kojim od roditelja će živjeti njihovo maloljetno dijete uzima se u obzir podmirivanje osnovnih potreba djeteta, zdravlje roditelja te zadovoljeni uvjeti za skladan psihofizički rast.

Mogućnosti unapređenja kvalitete zaštite prava djeteta i poštovanja njegovih najboljih interesa u postupku razvoda braka roditelja, za socijalne radnike prepostavljaju, pored povećanja broja profesionalaca u njihovu edukaciju i superviziju, unapređenje procjene utvrđivanja najboljeg interesa djeteta kroz odgovarajuće smjernice nadležnih institucija sukladno zakonu, razvijanje sustava praćenja provođenja određenih rješenja, razdvajanje represivne i savjetodavne uloge centara socijalni rad, uslova rada ovih ustanova itd.(Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta, 2018:115)

Prema odredbama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (dalje: PZ FBiH) u slučajevima razvoda braka roditelja, odnosno za vrijeme trajanja postupka posredovanja i postupka za razvod braka, organ starateljstva, odnosno centar za socijalni rad (dalje: CSR) donosi privremenu odluku, s važenjem do pravosnažnosti presude o razvodu braka, sa kojim od roditelja će maloljetno dijete živjeti (PZ FBiH, čl. 50, st. 1). Konačnu odluku donosi sud, koji može donijeti odluku o pojedinačnom roditeljskom staranju, povjeravanju djeteta na zaštitu i odgoj jednom roditelju, a može donijeti odluku o zajedničkom roditeljskom staranju. Pri tome PZ FBiH jasno propisuje da sud odluku o zajedničkom ostvarivanju roditeljskog staranja neće donijeti samo ako je ona u suprotnosti s interesom djeteta (PZ F BiH čl. 142. st. 3). Ovakvo zakonsko normiranje jasno upućuje na namjeru zakonodavca da u postupku razvoda braka roditelja u što je više mogućoj mjeri ispoštuje prava djeteta i njegove najbolje interese.

Sva osjetljivost ovakvog postupanja pretočena u zakonske norme u PZ FBiH posebno se ogleda u propisivanju obaveznog posredovanja u postupku za razvod braka bračnih partnera koji imaju maloljetnu djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje (PZ FBiH čl. 45. – 50). S tim u vezi PZ FBiH jasno propisuje da će ovlaštena osoba, ukoliko se roditelji tokom postupka posredovanja ne izmire, nastojati da se oni sporazumiju o tome s kim će živjeti njihovo maloljetno dijete, o njihovim ličnim odnosima s roditeljem s kojim neće živjeti, o njegovom izdržavanju i ostalim sadržajima roditeljskog staranja. Ako bračni partneri ne postignu ovaj sporazum, ili ako on nije u najboljim interesima djeteta, organ starateljstva po službenoj dužnosti odlučuje o navedenim pitanjima, pri čemu ta odluka važi do pravomoćne odluke o razvodu braka (PZ F BiH čl. 50. st. 1. 2. i 3).

S druge strane, donošenjem sudske odluke o zajedničkom ostvarivanju roditeljskog staranja, odnosno uključenjem roditelja s kojim dijete ne živi u odgoju, zdravlje, obrazovanje i donošenje svih bitnih odluka koje se tiču djeteta, zapravo, primjenjuje se princip njegovih najboljih interesa i stvaraju pretpostavke za njegov pravilan rast i razvoj.

METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja koji će se realizovati kroz ovaj rad ogleda se u nedovoljno istraženom pitanju zaštite prava i interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja.

U skladu s navedenim predmet istraživanja u magistarskom radu pod nazivom „Prava djeteta u postupku razvoda braka roditelja“ predstavlja ostvarivanje svih pobrojanih prava djeteta u postupku razvoda braka njegovih roditelja, s posebnim naglaskom na zadatke organa starateljstva u poštivanju najboljih interesa djeteta kroz utvrđivanje sposobnosti oba roditelja vezano za zajedničko ili pojedinačno ostvarivanje roditeljskog staranja. Uz navedeno, organ starateljstva će posebno cijeniti i utvrditi okolnosti na strani djeteta uz poštivanje njegovog mišljenja zavisno od psihičke i fizičke zrelosti djeteta. U ovom kontekstu posebno će biti istraženo ostvarivanje prava djeteta za održavanje ličnih odnosa i njegovih neposrednih kontakata s roditeljem s kojim ne živi ali i sa srodnicima i drugim, njemu posebno bliskim osobama.

2.Ciljevi istraživanja

2.1 Naučni i društveni ciljevi

Naučni cilj se ogleda mogućnosti da rezultati istraživanja doprinesu makar minimalno boljem razumijevanju važnosti zaštite prava i interesa djeteta u procesu razoda braka roditelja.

3.2 Društveni cilj

Društveni cilj ovog istraživanja se ogleda nastojanjima da se koliko je to moguće više sagleda nivo zaštite prava i interesa djeteta u postupku razvoda braka. U tom kontekstu u ovom radu će se istražiti koliko često roditelji daju mogućnost djeci da izraze svoje mišljenje u postupku razvoda braka, a koliko CSR, zatim koji kriteriji su presudni za uključivanje djece u proces odlučivanja o dodjeli starateljstva, koje su to prepreke na koje nailaze CSR kod neposrednog uključivanja u proces razvoda.

4.Hipoteze

4.1.Generalna hipoteza

Tokom razvoda braka bračnih partnera koji imaju maloljetnu djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, postupak posredovanja u dijelu njihovog izmirenja u većini se završava neuspjehom, ali i postizanjem sporazuma s kojim od roditelja će živjeti njihovo maloljetno dijete, čime se stvaraju pretpostavke za poštivanje najboljih interesa djeteta, odnosno poštivanje njegovih prava.

4.2.Posebne hipoteze

1. Postoji ambivalencija prema uključivanju djeteta u proces odlučivanja o povjeravanju na brigu i odgoj.
2. Roditelji često uključuju djecu u proces odlučivanja tokom razvoda braka.
3. Centri za socijalni rad neposredno uključuju djecu u proces razvoda braka roditelja.
4. Roditelji se rijetko mogu dogovoriti oko skrbništva.
5. Centri za socijalni rad ozbiljno pristupaju izvršavanju zadataka koji idu u korist djeteta nakon razvoda braka njegovih roditelja.
6. Nepreciznost donešenih sudskeh odluka i zanemarivanje mišljenja djeteta, u praksi socijalnih radnika dovodi do poteskoća u ostvarivanju prava koja su djetetu zagarantovana.

5.Metode istraživanja

U radu će biti korištene sljedeće metode istraživanja: metoda analize sadržaja, komparativna metoda, metoda indukcije i dedukcije, metoda ankete/intervjua i statistička metoda. U empirijskom dijelu rada radit će se online anketa među zaposlenima u centrima za socijalni rad u Kantonu Sarajevo.

6.Vremenski okvir istraživanja

Istraživanje će biti provedeno u periodu 2019. –2021.godina na području Kantona Sarajevo. Analiza rezultata bit će urađena u softveru SPSS i to deskriptivne statistike i drugi prikladni statistički testovi.

DRUGI DIO

**PRAVA DJECE I MALOLJETNIKA U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA I
ZAKONODAVSTVU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE**

1. Prava djece i maloljetnika u međunarodnim dokumentima i zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine

Prava djece i maloljetnika u današnje doba regulisana su kroz veliki broj međunarodnih dokumenata, od kojih je većina stupila na snagu nakon Drugog svjetskog rata. Također, većina ovih dokumenata objavljena je od strane međunarodnih organizacija (Ujedinjene Nacije, Europska Unija i sl). Većina nacionalnih zakonodavstava u Europi uređena je po uzoru na odredbe ovih dokumenata, što je karakteristično i za maloljetničko pravosuđe Bosne i Hercegovine. Ipak, pojava međunarodnih organizacija nakon Drugog svjetskog rata nije predstavljala jedinu prekretnicu u maloljetničkom pravosuđu. Iz ovog razloga na početku će se ukratko opisati historijski okvir maloljetničkog pravosuđa u svijetu, sa posebnim naglaskom na Europu.

1.1. Historijski okvir

Može se reći da je diskurs o dječijim pravima relativno nov, čak i kada se govori o raspravi modernog čovjeka o pravu generalno. Tako je koncept prava djece dobio široku podršku tek tijekom posljednjih stotinjak godina. To se može reći ne samo za prava djece, već i za same koncepte djetinjstva i djeteta koja se takođe smatraju relativno novim dostignućima. Historija prava djeteta je, dakle uz koncept djetinjstva oblikovana promjenom ekonomskih, društvenih, kulturnih i političkih okolnosti. Uzimajući navedeno u obzir, prema Kosher, Hendelsman, & Ben-Arieh, (2016, str. 9) uobičajeno je govoriti o tri perioda nastanka prava djeteta - predindustrijski, industrijski i period od sredine dvadesetog vijeka do danas.

Koncepcija djetinjstva kao jedinstvenog i posebnog perioda života nije postojala prije 16. vijeka. Većina djece starije od 6 godina bilo je smatrano malim odraslim osobama i tako je pripadalo klasi odraslih. Pravno i društveno, djeca su bila smatrana vlasništvom njihovih roditelja, te nisu bila viđena kao ljudska bića sa svojim statusom i pravima.

Kosher, Hendelsma & Ben Areih (2016, str. 10) u svojoj knjizi naglašavaju činjenicu da su čak i do prve četvrtine devetnaestog vijeka djeca većinom bila gledana kao lično vlasništvo ili proširenja njihovih roditelja, te su posjedovala malo ili nimalo zakonskih prava. Roditelji, uglavnom očevi imali su neograničenu moć i kontrolu nad djecom i bilo im je dozvoljeno da se prema njima ponašaju kako žele, tjelesno kažnjavanja bilo je gotovo univerzalno i prihvaćeno kao prikladno. Mnogo djece u to doba bilo je neželjeno i izloženo negativnim odnosima od strane roditelja, zlostavljanju i zanemarivanju. Djeca su imala više obaveza prema društvu i roditeljima, nego što su imali prava. Djecu tog doba odlikovao je nedostatak identiteta i većinom su smatrana potrošnjim materijalom. Loš status djece u društvu stvorio je situaciju u

kojoj su djeca bila zanemarena, zlostavlјana, prodavana kao robovi i uveliko nevidljiva u očima društva.

Dječiji rad je bio rasprostranjena pojava u predindustrijskom periodu i djeca su bila značajan dio ekonomskog sistema u cijelom svijetu. Do i tijekom 19. vijeka djeca starija od 6 godina percipirana su kao mlađi odrasli i stoga su bila obavezna da doprinose društvu prema njihovim sposobnostima. Inicijacije u svijet posla počinjale su od otprilike sedme godine djetetovog života. Djeca od četiri i pet godina su već mogla raditi u fabrikama, te nekolicina njih čak nije radila sa svojim porodicama. Koncepti obrazovanja, škole, zaštite od opasnosti i posebna prava bila su u to doba rijetka ili nikakva (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, 2016, str. 10-11).

Iduću etapu u razvoju prava djece i maloljetnika u svom je radu naglasio Alaimo (2002, str. 7), koji naglašava činjenicu da su sehnološke i socio-ekonomske promjene početkom 20. vijeka rezultirale promjenama u konceptualizaciji djetinjstva. Smatralo se da su djeca ugrožena uslovima useljavanja, industrijalizacije i urbanizacije, te da to može dovesti do nepoželjnog ponošanja i ugroženosti društva. Ovo je rezultiralo novom agendom u pogledu statusa djece i dovelo je do pojave ideja zaštite djece i obezbjeđivanja njihovih prava.

Glavni razvoj prava djece nastao je u vezi sa industrijskim dječijim radom. Dječiji rad počeo se doživljavati kao društveni problem, zbog činjenice da su djeca sada bila prepoznata kao ranjiva grupa širom Zapadnog svijeta. Djeca su radila u opasnim uvjetima i bila su u opasnosti, ne samo u fizičkom smislu (rizik opasan po život), već i u moralnom. Rad u fabrici bio je fizički iscrpljujući za djecu od sedam godina, koja su radila šesnaest sati dnevno na vlažnom, slabo provjetrenom radnom mjestu, gdje je tjelesno kažnjavanje bilo uobičajeno. Predradnici su koristili oštре metode da bi iscrpljenu djecu ostavili budnom. Osim toga, rad u fabrici je, za razliku od porodične farme ili obrtničke radnje, izlagao djecu velikom broju stranaca koji bi ih mogli maltretirati i pokvariti (Alaimo, 2002, str. 8-9).

Pokret za reformu dječijeg rada, koji je zasnovan na gledištu djece radnika kao bespomoćnih žrtava industrijalizacije, pokrenuo je na kraju uspješnu kampanju za regulaciju i konačnu eliminaciju industrijskog rada djece. 19. vijek predstavlja značajan pomak u borbi protiv dječijeg rada i razvijanju svijesti o koristi školovanja djece i razmišljanja iz toga doba značajno su pomogla da se dođe do ključne transformacije u koncepciji djetinjstva i formuliranju dječijih prava. Pokret za reformu dječijeg rada otvorio je javnu raspravu o društvenom značaju djetinjstva, posebno otvarajući vrata radikalnoj reformi po kojoj djeca uopšte ne bi trebala raditi, nego imati pravo na drugačije djetinjstvo, te fizički, moralni, intelektualni i društveni razvoj (Alaimo, 2002, str. 10).

Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh (2016, str. 12-13) u tom smislu naglašavaju pojavu zakona koji kontrolišu rad djece i uvođenje univerzalnog obrazovanja u 19. vijeku, kao i generalnu potrebu za zaštitom djece i priznavanjem njihovih prava. Budući da je škola postepeno zauzela mjesto rada, redovno školovanje je postalo obavezno u Evropi (oko 1900. godine). Takođe su se promijenili stavovi prema društvenom položaju i ulozi djece. Djetinjstvo je počelo duže trajati, dok su djeca smatrana zavisnijima.

Zbog svega toga 19. vijek se smatra erom "spašavanja djece". Posebno tijekom doba od 1870. do 1920. godine prava djece proširila su se u odnosu na roditelje, poslodavce i druge, budući da su se pravo djece na zaštitu i usluge koje pretpostavljaju viziju djetinjstva počela smatrati pravima pod patronatom država. Tako su se djeca postepeno počela doživljavati kao poseban društveni razred a ne kao vlasništvo. Percepcija da djeca ne predstavljaju ništa više od ekonomske vrijednosti počela se mijenjati i zamjenjivati konceptom djece kao jedinstvene grupe za čije održavanje i zaštitu od raznih opasnosti kojima je ova grupa izložena snosi društvo (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, 2016, str. 13).

Druga značajna promjena u ovom periodu je zaštita djece od zlostavljanja i zanemarivanja od strane roditelja. Roditeljsko zanemarivanje i zlostavljanje bili su podvrgnuti intenzivnom ispitivanju i osporavanju, ne samo od strane privatnih filantropa, već sve više i od strane vlasti. Država je takođe sve više dovodila u pitanje autoritet roditelja i autonomiju u odgoju djece. 1889. godine, Francuska i Velika Britanija usvojile su zakone protiv ugrožavanja djece, uključujući i ono koje uzrokuju njihovi roditelji. Država je tako, zajedno sa svojim profesionalcima, postala garantom dječijih prava. Razvoj prava djeteta na zaštitu doveo je do razvoja prava pružanja usluga djeci za koje je odgovorna država. Zdravlje, njega, prihvatljivo stanovanje, igrališta, sloboda rada i pristup javnom školovanju pojavili su se kao osnovni elementi dječijih prava, tvrdi Alaimo (2002, str. 9).

Iz rada Cohen (2002) saznajemo da je 20. vijek postao period tijekom koga je zakonodavstvo koje se tiče djece uvedeno u veliki broj zemalja (str. 55). Ovo se često predstavljalo u vezi sa dječijim radom i obrazovanjem, ali i priznavanjem javne odgovornosti prema siročadi i drugoj siromašnoj djeci. Do kraja 19. vijeka, život većine djece bio je obična borba za opstanak. To je dovelo do toga da su 20. vijek karakterisale brige i napor u utvrđivanju i formulisanju prava djece na njegu. Nakon vijekova odbacivanja, ignorisanja i manipulisanja, djeca su konačno dobila pravno priznanje.

Društvo je u to doba usvojilo koncept "spašavanja djece" i ova ideja nastavila je rasti sve do 20. vijeka. Ovaj koncept postao je još značajniji kada su se djeca počela doživljavati kao "budućnost svijeta". U društvo se razvilo gledište da će djeca, sa ostvarenjem punoljetnosti,

odrediti budućnost svijeta. Dakle, odgovornost odraslih pri spašavanju i zaštiti djece od raznih vrsta opasnosti pretvorio se u vođenje računa o pozitivnim aspektima djeteta za dobro budućih generacija. Ove ideje i promjene stvorile su novu percepciju tzv. "osobe u stvaranju" (Cohen, 2002, str. 56). Dakle, tek je u drugoj polovini dvadesetog vijeka postojeci status djeteta kao potencijalne osobe dobio konkretnu podršku. Tako je status djece kao osoba u nastajanju dao opravdanje njihovim pravima na zaštitu i samoopredjeljenje.

Ipak, promjene u statusu djece ne mogu se pripisati isključivo društvenim i ekonomskim promjenama u 19. i 20. vijeku. Neki tokovi filozofskog mišljenja koji su nastali u 17. i 18. vijeku također su doprinijeli stvaranju pojma prava djece. Od 17.-19. vijeka brojni prosvjetiteljski mislioci fokusirali su se na obrazovanje u djetinjstvu i načinima na koje djeca uče. Zaista, 18. vijek pokazao je pojavu izražene osjetljivosti na djetinjstvo, sa jasnom artikulacijom djetinjstva kao posebne faze života, sa svojim načinom i potrebnim sopstvenim institucijama (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, 2016, str. 15). Pažnja koju su prosvjetitelji posvetili pojedinačnom razvoju svakog djeteta bila je važna prekretnica za razvoj prava djece tijekom 19. i 20. vijeka.

Prvi od navedenih mislioca bio je John Locke (1632 -1704), osnivač engleskog liberalizma, koji je svoju čuvenu knjigu *Neke misli o obrazovanju* objavio 1663. Ova knjiga imala je značajan uticaj na konceptualizaciju djece u 17. vijeku. Jedna od Lockovih osnovnih ideja bila je da se dijete rađa kao "prazna ploča", bez urođenih ideja, te da sve znanje dolazi iz iskustva. Na osnovu ove ideje, Lock je tvrdio da je obrazovanje moćan alat za oblikovanje djeteta. Ovo je za to doba bio revolucionaran način razmišljanja i doprinio je ideji o značaju prava djece na obrazovanje (Kosher, Hendelsmann & Ben-Arieh, 2016, str. 16). Činilo se da je Lock prepoznao individualnost svakog djeteta, tvrdeći da ih roditelji i vaspitači trebaju tretirati kao racionalna bića. Locke je takođe odbacio tjelesna kažnjavanja kao nepirkladno za odgoj mudrog i dobrog djeteta.

Još jedan filozof važan za razvoj prava djece bio je Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), koji je, posebno u svojoj knjizi Emile (1762) povezao djecu sa prirodom i prirodnom dobrotom. On je implicirao da djeca imaju pravo na sretno djetinjstvo, koje karakterizira sloboda i bliskost s prirodom, te je doživljavao djetinjstvo kao nevin, bezbrižan i sretan period života. Reagujući na Lockovu tvrdnju da je dijete je racionalno stvorene, Rousseau je naglasio da djeca treba da budu djeca prije nego što postanu odrasli i da djetinjstvo ima svoje metode gledanja, razmišljanja i osjećaja. Bio je istinski zabrinut za proces odrastanja (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, str. 16-17).

Rousseauove ideje, koje se smatraju predromantičnima, kasnije su podržali pripadnici pokreta romantizma, koji je preuzeo ovu temu izvorne dječe nevinosti. Romantičari su djetinjstvo proglašavali najboljim dijelom života i pripisivali djetetu kvalitete čistoće i nevinosti. Britanski romantičarski pjesnici, kao npr Wordsworth i Coleridge, vidjeli su djecu kao nevine koje su postepeno iskvarila društva. Ironično, ova idealizacija djetinjstva se poklopila s pojavom prvih industrijskih društava koja su poticala eksploataciju djece. Ipak, romantična koncepcija djetinjstva, proizašla iz Rousseaua, uvijek je doprinjela razvoju prava djece (Alaimo, 2002, str. 13).

Nadalje, prema tvrdnjama Cohena (2002, str. 58), ova koncepcija utjecala je i na razvoj dječijih prava u prvoj polovini 20. vijeka, kada je koncept dječijih prava i dalje olicavao ideju prava djeteta na zaštitu od štete i pristup određenim osnovnim pravima, kao što su školovanje i zdravstvena zaštita. Primjetna promjena u razmišljanju o pravima djeteta pojavila se u drugoj polovini 20. vijeka, prelaskom sa pitanja koja se bave isključivo dječijom zaštitom ili pravima na skrb na ona koja se bave pravom djece na samoopredjeljenje ili samoizražavanje. Podizanjem svijesti o pravima djece na učešće dovelo je do globalnog pomaka ka davanju većeg stepena autonomije djeci i maloljetnicima u odlukama koje utiču na njihove živote i razvoj. Ovaj novi pristup zasniva se na tvrdnji da djeca nisu vlasništvo svojih roditelja ili države, ali su pravna lica koja trebaju imati ista prava kao i odrasle osobe. Tako je širom svijeta fokus prebačen na borbu oko načina na koji se treba razviti okvir koji bi omogućio aktivno učešće djece u civilnom društvu.

U periodu nakon Prvog svjetskog rata pogled na zaštitu prava djece proširio se na međunarodnu arenu. Godine 1924. Eglantyne Jebb, osnivač Save the Children Internationala, uvjerila je Ligu naroda da usvoji Ženevsku deklaraciju o pravima djeteta. Ova izjava je kratka i sadrži samo pet tačaka, ali one daju sažetu listu onoga za što se smatralo da je društvo "dužno djetetu" i uspostavljaju ideju da djeca trebaju imati određene vrste "prava" (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, str. 18). Kao što je prethodno spomenuto, djeca nisu imala pravo da rad ili djeluju nezavisno kao pojedinci.

Sljedeći val interesovanja za pitanja dobrobiti djece nastao je tokom Drugog svjetskog rata. 1959. godine Generalna skupština Ujedinjenih Naroda prihvatile je Deklaraciju o pravima djeteta, tvrdeći da svako dijete ima pravo na "sretno djetinjstvo". Ovu deklaraciju i dalje karakterizira pogled na zaštitu odredbi dječijeg prava zasnovanog na prepostavci djetinjstva kao perioda ovisnosti o drugima i ranjivosti. Jezik ove deklaracije odražava tada preovladajući koncept djece kao "objekata" u potrebi za "uslugama"; drugim riječima, deklaracija nije pominjala niti podržavala individualna prava na učešće.

Godine 1979. UN su proglašile Međunarodnu godinu djeteta kako bi se proslavila dvadeseta godišnjica prethodno spomenute deklaracije. U sklopu proslave je predloženo pisanje novog sporazuma o pravima djece. Iako je izrada navedenog dokumenta započela iste godine, konvencija je završena tek deset godina kasnije - Generalna skupština UN-a je u novembru 1989 godine usvojila Konvenciju o pravima djeteta (dalje: KPD) (Cohen, 2002, str. 60).

Konvencija o pravima djeteta usvojena je jednoglasno. Unatoč potencijalnim negativnim reakcijama, velika većina nacija svijeta ratifikovala je Konvenciju, čime su se pridružili podržavanju razvoja prava djeteta i njihovo budućoj odbrani. Zbog naglašavanja političkih, građanskih, socijalnih i ekonomskih prava djece. Konvencija o pravima djeteta smatra se najsveobuhvatnijom međunarodnom konvencijom, te se ista bavi potpunim nizom prava djece. Konvencija posebno naglašava prava djece u vezi sa procesima donošenja odluka koje se tiču njihovih života (Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh, str. 21).

Konvencija o pravima djeteta također je bila rekorder na različite načine. Cohen (2002, str. 61) je prvi uočio jedinstvene aspekte ove konvencije: prvo, na dan ceremonije potpisivanja potpisao ju je najveći broj potpisnika u dotadašnjoj historiji potpisivanja, Konvencija o pravima čovjeka. Drugo, Konvencija je stupila na snagu brže od bilo kojeg prethodnog ugovora o ljudskim pravima. Kao treće, Konvencija je postigla univerzalnu ratifikaciju do 1997. godine, čime je postala najratifikovaniji od svih ugovora o ljudskim pravima. Konačno, ova Konvencija predstavlja jedini sporazum u ljudskim pravima koji kombinira građanska/politička, ekomska, socijalna, kulturna i humanitarna prava sa pojedinačnim instrumentima.

Konvencija ne potvrđuje samo prava djeteta na zaštitu od povrede i zlostavljanja, već i prava na djetinjstvo, razvoj djeteta u autonomnu odraslu osobu i njegovo imanje učešća u stvarima koja ga se tiču. Konvencija također naglašava da je svako dijete, ljudsko biće sa pravom da bude poštovano kao jedinstvena individua sa svojom perspektivom i ličnim namjerama od strane drugih ljudskih bića, ali i od strane države, njenih institucija i drugih organizacija.

Danas je status prava djece (globalno i u zapadnom svijetu) bolji nego ikada, jer su njihova prava detaljno opisana i implementirana od strane Vlada u raznim zemljama, što omogućava djeci djetinjstvo koje je zaštićeno i odvojeno od svijeta odraslih. Pritom treba imati na umu da se većina prava još uvijek odnosi na zaštitu djece, jer djeca još uvijek nisu prihvaćena kao aktivni učesnici u svojim životima, tvrdi Alaimo (2002, str. 22).

Evidentno je da različita prava i ograničene slobode koje imaju djeca ne odgovaraju mnogo prava koja su data odraslima. Čak i ako se djeca smatraju jednakim, moguće su situacije u kojima i dalje ne dobijaju pažnju ili poštovanje, te dostojanstvo i integritet koji se

dodjeljuju odraslima. Udaranje djeteta i dalje je legalno u većini zemalja, dok udaranje odraslih osoba može počinjocu dovesti do zatvorske kazne. Također, uslovi rada za odrasle su osigurani zakonom, što se ne može reći za maloljetnike. Čak i u školama, gdje je broj djece znatno veći od odraslih, rijetko postoje pravila koja se primjenjuju na "radne uslove" učenika. Prema opštem pravilu, legalizovana prava djece su indirektna, te se realizuju u smislu prava koja posjeduju drugi (najčešće roditelji/staratelji). Dakle, može se reći da su prava djeteta, čak i ona eksplicitna, uslovljena ili kontrolisana od strane drugih (Cohen, 2002, str. 63).

1.2. Međunarodni okvir maloljetničkog pravosuđa

Budući da jedan manji broj djece čiji su roditelji razvedeni, najčešće zbog nedovoljne brige i nedostatka odgovarajuće sigurnosti gotovo u pravilu u periodu adolescencije ispoljavaju različite oblike agresivnog ponašanja dolazeći u sukob sa zakonom, cijenimo potrebnim da se u ovom radu ukratko osvrnemo i na prava djeteta koje ispoljava neki od oblika prestupničkog ponašanja. Pri tome ovdje ističemo činjenicu da KPD dijete određuje kao svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života (čl. 1). U istom kontekstu, krivično zakonodavstvo većine zemalja svijeta koje su potpisnice KPD krivično odgovornim smatra djecu stariju od 14 godina, određujući ih kao mlađe (14-16 godina) i starije (16-18 godina) maloljetnike. Navedenu podjelu sadrži i krivično zakonodavstvo BiH, prema kome je samo dijete mlađe od 14 godina, bez obzira na težinu/vrstu krivičnog djela, oslobođeno krivične odgovornosti.

Prava djece i maloljetnika oduvijek su predstavljala delikatno pitanje u krivičnopravnoj teoriji i praksi zbog važnosti ove skupine društva za budućnost društvenih zajednica u državama. Krivičnopravni okvir odnošenja prema djeci i maloljetnika od sredine dvadesetog stoljeća u Evropi većinom je diktiran regulativima organizacija kao što su Ujedinjene Nacije i Evropska Unija. Zemlje koje su težile (i koje i danas teže) članstvu u jednoj od takvih organizacija prilagođavale su vlastite sisteme direktivama navedenih organizacija. Donositelji većine regulativa u sferi prava djece i maloljetnika u Evropi bili su Vijeće Europe i Ujedinjene Nacije.

Temeljni međunarodni dokument, obavezujući za sve zemlje potpisnice, UN Konvencija o pravima djeteta, koja je je usvojena 1989. godine, naglašava društvenu brigu za obitelj, te važnost društvenih aktivnosti koje trebaju osigurati istinsku zaštitu i provođenje prava djece i maloljetnika. S tim u vezi KPD sadrži ključna načela na kojima se temelji priznavanje djece kao neovisnih pravnih subjekata sa izvornim ljudskim pravima. Prvo od njih je načelo nediskriminacije prema kojem djeca ne smiju trpjeti diskriminaciju "neovisno o rasi, boji kože, spolu, rođenju ili drugom statusu djeteta, njegovih roditelja ili zakonskih skrbnika" (čl. 2).

Pravo na život te na pun i harmoničan razvoj (psihološki, fizički, kognitivni, društveni, kulturni i psihosocijalni) svojih potencijala takođe je jedno od načela KPD (čl. 6). Načelo najboljih interesa djeteta propisuje da se pri donošenju odluka ili postupaka koji se tiču djeteta (ili djece kao skupine), mora poštovati njegova dobrobit. Načelo slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja (čl. 12) podrazumijeva djetetovo pravo da sudjeluje aktivno u rješavanju svih problema i pitanja koja imaju uticaj na njegov život, te takođe uključuje pravo djeteta da bude saslušano prilikom svakog pravnog postupka koji se odnosi na njega. Važno je naglasiti da, prema ovom načelu, mišljenju koje dijete ima pravo izraziti slobodno u procesu donošenja odluka treba se pridati značaj u skladu sa njegovom dobi i zrelosti.

Mnogi i danas teško prihvataju koncept djeteta kao nositelja prava, budući da se djeca tradicionalno smatraju osobama koje trebaju zaštitu, a ne osobama koja imaju prava i mogu samostalno djelovati. Može se reći da se koncept prava djeteta zasniva na spoju dječijih prava i dužnosti odraslih osoba i njihovoj međusobnoj komplementarnosti, budući da svako pravo djeteta podrazumijeva i obavezu odraslih osoba da to pravo omoguće. Najpoželjnija zajednica (okruženje) za adekvatan razvoj djeteta, prema KPD jeste porodica, što naglašava važnost prava svakog djeteta da živi sa roditeljima (čl. 9. i čl. 10.) ukoliko se to ne kosi sa njegovim najboljim interesom. U slučajevima razvoda braka roditelja, dijete ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države, susrete i druženja sa oba roditelja, te pravo da na odgovarajući način (ovisno o dobi djeteta) sazna razloge koji su doveli do razvoda braka i izrazi svoje mišljenje o istima.

Obaveza država članica prema KPD, bilo je poduzimanje mjera u cilju sprječavanja vršenja nečovječnih postupaka nad djecom (npr. mučenja, zlostavljanja) ili nekim drugim vrstama kazni ili ponižavajućih postupaka. Konvencija je naložila slijedeće: "Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta obavljat će se u skladu sa zakonom kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme" (član. 37). U skladu sa KPD, nameće se obaveza ljudskog postupanja prema svakom djetetu lišenom slobode. Konvencija također propisuje odvajanje svakog djeteta lišenog slobode od odraslih osoba, te obavezu da se djetetu osigura održavanje kontakta sa porodicom u vidu posjeta i dopisivanja.

2. Standardna minimalna pravila za maloljetničko pravosuđe ili "Pekinška pravila" usvojena od strane UN (1985) sadrže standarde na temelju kojih su kasnije donijeti različiti dokumenti, posebno iz oblasti krivičnog prava. Sama pravila obuhvataju cjelokupan postupak pravosuđa prema maloljetnicima, uključujući i problem njihovog institucionalnog smještanja. Prema njima, smještanje maloljetnika u adekvatne ustanove uvijek je posljednje moguće rješenje i ukoliko do toga dođe, provodi se u najkraćem mogućem (član. 19.1).

Adekvatna zaštita i potrebna pomoć (socijalna, obrazovna, medicinska, psihološka, fizička itd.) moraju biti obezbijedene maloljetnicima u svim ustanovama (čl. 26.2). Također, prema istom članu ličnim potrebama maloljetnih zatvorenica mora se pružiti posebna pažnja, njima moraju biti obezbijedeni jednaka pomoć, zaštita, liječenje i osposobljavanje kao i muškim prestupnicima.

3. Pravila Ujedinjenih Nacija za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode ili tzv. "Havanska pravila" predstavljaju skup minimalnih standarda, prava i procedura rukovođenja pri slučajevima postupanja prema maloljetnicima lišenim slobode. Cilj ovog skupa pravila je osiguravanje poštovanja ljudskih prava maloljetnika kako bi se otklonili štetni efekti lišavanja slobode. Navedena pravila nalažu provođenje lišavanja slobode maloljetnika samo u ustanovama koje maloljetnicima garantuju aktivnosti i programe za promovisanje zdravlja, osjećaja odgovornosti i samopoštovanja, kao i u zatvorenim decentralizovanim ustanovama koje omogućavaju maloljetniku održavanje kontakta s članovima porodice i integraciju maloljetnika u zajednici. Također, pravila propisuju osnivanje manjih ustanova otvorenog tipa u cilju izbjegavanja negativnih efekata lišavanja slobode. Ovakve ustanove služile bi za podsticanje umijeća i sposobnosti maloljetnika, te razvoj njihovih potencijala.

4. Smjernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije ili Rijadske smjernice (1990) polazi od opredjeljenja da je najefikasnije moguće smanjivanje broja djece u sukobu sa zakonom putem ojačavanja i poboljšavanja pomoćnih sistema i kvaliteta života djece od ranog djetinjstva. Ovaj dokument posebno poziva na izradu planova prevencije maloljetničke delikvencije na svim nivoima.

5. Smjernice za postupanje s djecom u sistemu krivičnog pravosuđa, ili (1997) usvojene od strane Ekonomskog i Socijalnog vijeća Ujedinjenih Nacija, sadrže četiri osnovna principa: rodna osjetljivost, najbolji interesi djeteta, nediskriminacija i poštovanje mišljenja djeteta. Bečke smjernice od država zahtijevaju prevenciju maloljetničkog prestupništva i smanjenje slučajeva smještanja djece u zatvore i u tom cilju pribjegavanju alternativnim modelima postupanja za maloljetne izvršioce krivičnih djela.

6. Standardna minimalna pravila UN za alternativne kaznene mjere ili Tokijska pravila (1990), posebno se zalažu za uvećano učešće društvene zajednice u postupku izvršenja krivičnih sankcija prema maloljetnicima. Stvaranje i promovisanje osjećaja odgovornosti maloljetnika prema društvu je također princip ovih pravila, kao i preusmjeravanje od formalnog sudskog postupka. Ova pravila nalažu pravosudnom sistemu obezbijedivanje širokog spektra alternativnih mjera kako bi se izbjegle zatvorske kazne, s jedne strane, te zaštitilo društvo, s druge strane.

7. Pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa ženama zatvorenicama i primjenu alternativnih mjera prema ženama prestupnicama ili (Bankoška pravila) (2010) ističu da je obaveza zatvorskih uprava da poduzimaju mjere kako bi se zaštitile potrebe maloljetnih zatvorenica. Te potrebe su jednak pristup obrazovanju i stručnom osposobljavanju koji imaju maloljetni muški zatovrenici; pristup savjetovanja u slučaju seksualnog zlostavljanja i nasilja i sličnim programima koji su starosno i spolno određeni; edukaciju o zdravstvenoj zaštiti žena i redovan pristup ginekološkim pregledima (čl. 37., 38. i 39).

8. Evropska zatvorska pravila (2006) vezano za maloljetničko pravosuđe sadrže obavezu da osobe mlađe od 18 godina smještaju u ustanove posebno namijenjene za tu svrhu, umjesto u zatvore za odrasle (član. 11.1). U slučajevima u kojim je maloljetnik smješten u zatvor za odrasle, zatovrska služba je dužna osigurati maloljetniku pristup socijalnoj, psihološkoj i obrazovnoj službi, te odgovarajućim programima koji su dostupni i maloljetnicima u zajednici (čl. 35.1).

1.3. Principi najboljeg interesa djeteta

Ključni principi koje sadrži KPD, koji su od nemjerljive važnosti u poštivanju prava djeteta kod razvoda braka njegovih roditelja su:

- a) Princip/pravo na nediskriminaciju (čl.2.)
- b) Princip/pravo na poštivanje najboljih interesa djeteta (čl. 3.)
- c) Princip/pravo na život, opstanak i razvoj (čl. 6.)
- d) Princip pravo na participaciju (čl. 12.)

Prava koja sadrže ovi osnovni principi mogu se ostvarivati i neposredno, kao zasebna prava (npr. pravo na život). Pravo na život, prema činjenici je da predstavlja osnovni princip, samostalno, što znači da nije u svakom slučaju uslovljeno ostvarivanjem drugih prava. Ovo pravo, samo po sebi, predstavlja ključnu mogućnost za ostvarivanje prava djeteta kao i svih drugih ljudskih prava (Miković, 2014).

Princip „najbolji interesi djeteta“ može se smatrati dijelom sveobuhvatnog sistema zaštite djece. To je, prema UNHCR-u (2006, str. 13) set procedura, zakona, politika i praksi koncipiranih sa ciljem sprječavanja i djelotvornog odgovora na slučajeve zanemarivanja, zlostavljanja, iskorištavanja i nasilja nad djecom i maloljetnim licima.

Pri tom je važno naglasiti da odgovornost za uspostavljanje, promovisanje i primjenu ovakvih sistema leži na svakoj državi potpisnici, pa tako i na Bosni i Hercegovini. Budući da je većina propisa koji regulišu sisteme zaštite djece i maloljetnika nastala na bazi međunarodnih dokumenata, ovaj proces u većini zemalja vrši se u skladu sa njihovim međunarodnim obavezama. Obaveza država je pružiti djeci konstantan i nesmetan pristup organizacijama i tijelima koji im osiguravaju navedene oblike zaštite. Sistemi sveobuhvatne zaštite djeteta većinom za ključni princip imaju najbolje interese djeteta, što ih čini svojevrsnim temeljima za izgradnju alternativnih modela sankcionisanja maloljetnih prestupnika unutar svakog krivičnopravnog sistema. U tome leži važnost principa "najboljeg interesa djeteta za ovaj rad".

Dakle, jedan od ključnih prioriteta svih državnopravnih sistema i organizacija koje se bave zaštitom prava djece (npr. UNHCR) je da, u skladu sa svojim ovlastima, zaštite i promovišu prava svakog djeteta o kojima se u okviru svojih mandata staraju. Prema priručniku o restorativnoj pravdi koji je izdao UNHCR (2006, str. 20), da bi se to postiglo, moraju se uspostavljati, razvijati i podržavati sveobuhvatni sistemi zaštite djece. Određivanje najboljih interesa djeteta okosnica su mehanizama rada takvih sistema. Ovisno o utjecaju mjerne sankcionisanja koja će se primjeniti na određeno dijete ili maloljetnika, mehanizmi se mogu kretati od procjene opcije koja je u najboljem interesu djeteta, do vođenja službenog postupka sa striktnim procesnim garancijama.

U istom priručniku (UNHCR, 2006, str. 21) navodi se da se pod državnim sistemima zaštite djeteta obično se podrazumijeva postojanje striktnih procesnih garancija pri utvrđivanju najboljeg interesa djeteta, koje prethode donošenju određenih bitnih odluka. Ovakve odluke odnose se na odvajanje djeteta od roditelja protiv njihove volje, te dodjelu roditeljskih i starateljskih prava u slučajevima usvajanja i odvajanja. Isključivo nadležni državni organi mogu donijeti takve odluke (npr. sudovi), te one podliježu procesnim garancijama predviđenim zakonom.

Uzimanje svih prava djeteta u obzir veoma je važno prilikom određivanja najboljeg interesa djeteta. Pored normi koje su sadržane u KPD, na ovakve odluke može utjecati i mnoštvo drugih relevantnih pravnih osnova, kako na međunarodnom tako i na državnom nivou. Prema članu. 41. KPD, viši standard se uvijek mora primijeniti. Relevantnim pravnim izvorima u tom pogledu se smatraju međunarodni i regionalni instrumenti, koji obuhvataju instrumente općih ljudskih prava, međunarodnog humanitarnog prava, izbjegličkog prava, te ostale instrumente koji se konkretno odnose na prava djeteta.

Također, dragocjenim izvorima tumačenja pravnih normi smatraju se i neformalni izvori prava, npr. Zaključak Izvršnog komiteta UNHCR-a br. 107 o djeci izloženoj riziku.

Konkretnije smjernice za primjenu osnovnih principa prava djeteta utvrđenih međunarodnim instrumentima mogu sadržavati i domaće pravo i sudska praksa. Pritom je potrebna pažljiva analiza tih smjernica, uz poštovanje činjenica da se principi najboljeg interesa djeteta koji su utvrđeni na državnom nivou mogu konkretno odnositi na sporove o starateljstvu nad djetetom ili na zahtjeve za usvajanje djeteta.

Neki od ostalih dokumenata koji se koriste za regulisanje prava djeteta su:

1. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, iz 2000. godine;
2. Konvencija o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece, iz 1980. godine;
3. Konvencija o zaštiti djece i saradnji u vezi sa međudržavnim usvajanjem, iz 1993. godine, i Preporuke iz 1994. godine o primjeni Konvencije na djecu izbjeglice i drugu međunarodno raseljenu djecu;
4. Konvencija o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju, izvršenju i saradnji u odnosu na roditeljsku odgovornost i o mjerama za zaštitu djece, iz 1996. godine;
5. Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta, iz 1990. godine;
6. Konvencije Međunarodne organizacije rada br. 182 (najgori oblici dječijeg rada), iz 1999. godine, i br. 138 (minimalna dob), iz 1973. godine.
7. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima, iz 2000. godine;
8. Konvencije Međunarodne organizacije rada br. 182 (najgori oblici dječijeg rada), iz 1999. godine, i br. 138 (minimalna dob), iz 1973. godine

Pojam "najbolji interes" se općenito odnosi na dobrobit djeteta. Razne individualne okolnosti kao što su dob, nivo zrelosti djeteta, prisustvo ili odsustvo roditelja, iskustva djeteta, sredina u kojoj dijete raste itd. predstavljaju baze za određivanje takve dobrobiti. Tumačenje i primjena principa najboljeg interesa djeteta moraju biti u skladu sa KPD i drugim međunarodnim pravnim normama, kao i sa smjernicama koje je Komitet o pravima djeteta izdao u okviru svog općeg komentara br. 6 iz 2005. godine o postupanju sa djecom bez pratinje i sa djecom odvojenom od roditelja izvan njihove zemlje porijekla. Konvencija o pravima djeteta ne sadrži preciznu definiciju niti eksplicitno pobrojane zajedničke faktore najboljih interesa djeteta, ali je prema KPD propisano sljedeće:

- a) Najbolji interesi moraju biti odlučujući faktor prilikom preuzimanja posebnih radnji, naročito onih koje se odnose na usvajanje djeteta (član. 21.) i odvajanje djeteta od roditelja protiv njihove volje (član. 9.);
- b) U svim drugim postupcima koje u vezi sa djecom preuzimaju javne ili privatne ustanove za socijalni rad, sudovi, organi uprave ili zakonodavna tijela mora se prvenstveno (ali ne jedino) voditi računa o najboljem interesu djeteta (član.3.).

Iako je općenito prisutan u porodičnom pravu zemalja potpisnica KPD, primjena principa "najbolji interes djeteta" još je uvijek znatno ograničena. Važno je pritom spomenuti i određena prava i dužnosti djece i roditelja koja nisu navedena u osnovnim principima Konvencije, a to su: zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta (čl. 18.), zaštita djeteta od zlostavljanja (čl.19.), zaštita djeteta bez roditeljskog staranja (čl. 20. i 21.), te prava djeteta u sukobu sa zakonom (čl.37. i 40). Ovaj princip je, kao što je već spomenuto, prisutan u svim aktivnostima koja se tiču djeteta, o čemu najbolje govori podatak da se prema odredbama člana. 3. Konvencije istovremeno navode pojmovi "djeca" i "dijete". Navedeni član u suštini govori o nemogućnosti stroge podjele ljudskih prava na individualna i kolektivna.

1.4. Primjena principa najboljeg interesa djeteta u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

Svojim odredbama KPD posebno ističe odgovornost roditelja ili staratelja pri podizanju i razvoju djeteta, što čini "najbolji interesi djeteta" ostvarivanjem njihove osnovne brige o djetetu (čl. 18). Obaveza države u ovom procesu je osiguravanje odgovarajuće potpore roditeljima i starateljima pri ostvarivanju njihove odgovornosti, odnosno odgajanju i brizi o djeci. Država je stoga dužna razviti institucije, kapacitete i službe za zaštitu djece. Pritom je važno naglasiti da su obaveze države prema djeci koja žive van porodične sredine znatno šire. Pored standardnih obaveza zaštite djece od iskorištavanja, nasilja i eksploracije, ovakve obaveze uključuju i obezbjedenje institucija i mjera kojima se ostvaruju "najbolji interesi djeteta".

Također, KPD nalaže državama potpisnicama poduzimanje svih potrebnih zakonodavnih, administrativnih i ostalih mjera koje su nepohodne za ostvarivanje prava propisanih ovim dokumentom (čl. 4). Istim članom državama potpisnicama nalaže se maksimalno iskorištavanje vlastitih kapaciteta i sredstava u ovu svrhu te, ako je potrebno, obavljanje istog u okviru međunarodne saradnje.

Iz navedenog se može zaključiti da su dužnosti države, odnosno konkretno Bosne i Hercegovine u ovom pogledu, pored usklađivanja nacionalnog zakonodavstva, s odredbama

KPD, poduzimanje mjera praktičnog provođenja odredbi koje su implementirane u zakonodavstvo, u cilju unapređivanja položaja i mogućnosti ostvarivanja prava djece u društvu.

Prema Miković (2014, str. 3), te mjere uključuju: formiranje nacionalnih tijela za zaštitu djeteta i ostvarivanje njegovih prava, ombudsmani za prava djeteta, specijalizirano sudstvo, unapređenje mreže socijalnih ustanova, informiranje djeteta o njegovim pravima itd.

Važno je naglasiti da je porodično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine skoro u potpunosti usklađeno sa odredbama KPD, iako sadrži manja odstupanja od izvornog teksta navedenog dokumenta, kao i određene nepreciznosti. Na primjer, prema Porodičnom zakonu FBiH, čl. 140., 147. i 153), formulacija "najbolji interesi djeteta" navodi se u jednini - "najbolji interes djeteta". Ovakva upotreba ovoga pojma tj. formulacije "najbolji interes djeteta" pojavljuje se i u praksi određenih institucija Evropske unije, kao što su Evropska komisija za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava, ali i Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama (čl.8. - Pravo na porodični život i privatnost).

Stoga, bosanskohercegovački autor Miković (2014, str. 7), predlaže uvođenje pojma "interesi" umjesto "interes" u Porodični zakon FBiH, kako bi se smanjila vjerojatnoća pogrešnog tumačenja pri primjeni ovog principa. Pritom je važno naglasiti da obaveze i odgovornosti vezane za poštivanje principa leže u nadležnosti državnih institucija, kao što su sudovi, administrativni organi, socijalno staranje i zakonodavna tijela. Također, primjena navedenog principa treba se bazirati na viđenju svakog djeteta kao zasebne individue, a ne samo kao člana određene grupe društva.

Vrijedno je spomenuti i da princip "najbolji interesi djeteta", prema svojoj neodređenosti u okviru porodičnog prava, u isto vrijeme predstavlja i odredivi pravni pojam. Zahtjev ovog principa je prepoznavanje određene djetetove potrebe i njeno zadovoljavanje na najbolji mogući način. To za sobom povlači obavezu i odgovornost državnih institucija, pri ostvarivanju prava djece čija su prava ugrožena, na primjeni principa "najbolji interesi djeteta". Kako se navodi u odredbama aktualnog zakonodavstva BiH, odnosno FBiH, najveću odgovornost u adekvatnoj primjeni principa "najbolji interesi djeteta" snose: centri za socijalni rad, obrazovne i zdravstvene ustanove te pravosuđe. Prema Miković (2014, str. 8) stručnjaci koji rade u ovim institucijama nalaze se u procjepu između prava djeteta utvrđenih aktualnim zakonodavstvom i stvarnih mogućnosti njihove primjene, koje ovise od socijalnih, političkih i ekonomskih uslova u kojima se društvo nalazi. S tim u vezi, podaci koji govore o praksi centara za socijalni rad na području Federacije BiH pokazuju da se dječija prava, kao i princip "najbolji interesi djeteta" konstantno krše.

Ista autorica navodi da se ovo posebno odnosi na djecu sa poteškoćama u razvoju, koja i dalje pohađaju nastavu u "specijalnim školama" i zavodima. Ovaj podatak se odnosi i na veliki broj djece bez roditeljskog staranja. Ovu činjenicu najbolje dokazuje podatak da se više od 50% ukupnog broja ove populacije nalazi u institucionalnom smještaju, koji se smatra najmanje prihvatljivim oblikom alternativnog zbrinjavanja. Također, najveći broj djece bez roditeljskog staranja nalazi se u ustanovama koje u to vrijeme zbrinjavaju više od stotinu djece. Među tom djecom su i djeca predškolskog uzrasta, najviše mlađa (od 3-5 godina).

Niz različitih problema i poteškoća s kojima se profesionalci u nadležnim državnim institucijama suočavaju uzrokovalo je ovakvo stanje. Kao prva od tih poteškoća može se navesti loša socio-ekonomska situacija društva, koja je rezultirala nedovoljno razvijenim sistemom alternativne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja kao što je, na primjer, hraniteljstvo. Izrazito komplikovana zakonska procedura usvojenja i kršenje najboljih interesa djeteta u PZ FBiH, da se jedino dijete do desete godine života može potpuno usvojiti (čl. 101), dodatno usložnjavaju ovu inače složenu proceduru. Prema Miković (2014), ovakvo zakonodavno djelovanje primorava profesionalce zaposlene u nadležnim institucijama da princip "najbolji interesi djeteta" gotovo svakodnevno krše pri svome radu.

1.5. Pristup radu sa djecom zasnovan na njihovim pravima

Pristup zasnovan na ljudskim pravima usmjeren je ka osnažavanju ljudi u realizaciji i traženju vlastitih prava, kao i u povećavanju sposobnosti i odgovornosti pojedinaca i institucija odgovornih za poštovanje, zaštitu i ostvarivanje prava. Navedeno uključuje davanja ljudima moći i mogućnosti da učestvuju u donošenju odluka koje utiču na njihove živote i njihova prava. (Kosher, Hendelsman & Ben Arieh, 2016, str. 3). Takođe, pristup zasnovan na pravima je konceptualni okvir za proces humanog razvoja koji je normativno zasnovan na međunarodnim standardima za ljudska prava i operativno usmjeren na promociju i zaštitu navedenih prava (Unicef, 2009, str. 12).

Nadalje, vraćajući se na rad autora Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh (2016, str. 29), važno je naglasiti da prihvatanje pristupa zasnovanog na pravima nalaže da ljudska prava postaju mete intervencije. Prava daju okvir, skup prioriteta i nove ciljeve za usmjeravanja programa i aktivnosti. Pristup zasnovani na pravima promijenili su fokus prakse od ispunjavanja potreba do osnaživanja i izgradnje kapaciteta pojedinaca i zajednica.

Pristup zasnovan na pravima se također pojavio i tokom godina koristio u međunarodnom razvoju, prema radu koji je objavila organizacija Save the Children (2005, str. 9).

Rana međunarodna razvojna pomoć često je bila zasnovana na prepostavci da samo poboljšanje ekonomije i ličnog bogatstva može poboljšati živote pojedinaca. Krajem dvadesetog vijeka pojavile su se kritike ovog pristupa, koje su tvrdile da bi navedeni pristup održavao odnos velikodušnog davaoca i potrebitog primaoca, što bi stavilo malu ili nikakvu odgovornost na glavne nosioce dužnosti.

U novije vrijeme, tj. u vrijeme trendova ka većoj "usredotočenosti na ljude", osnaživanju i participaciju, pristup zasnovan na pravima uživao je rastuću popularnost. Danas se širom svijeta vodi razvoj u postizanju ljudskih prava, što je učinilo pristupe zasnovane na pravima važnim sredstvom pomoću kojeg agencije i organizacije obavljaju razvoj. Postoji mnogo programa zasnovanih na pravima koji podržavaju nosioce prava - posebno siromašne, nemoćne i diskriminisane - da traže svoje prava. Ovi programi za cilj imaju povećanje uticaja i ojačavanje održivosti rješavanjem osnovnih uzroka kršenja prava, dovodeći tako do promjena politike i prakse kako bi se napravila trajna razlika u životima pojedinaca (Save the Children, 2005, str. 10). Osnovni principi koji su od fundamentalnog značaja u primjeni pristupa zasnovanog na ljudskim pravima u praksi su učešće, odgovornost, nediskriminacija i jednakost, osnaživanje i zakonitost.

Što se tiče konkretno prava djece, pristup zasnovan na pravima djece se posebno primjenjuje na radu na realizaciji prava djece kako bi se njihove posebne potrebe i ranjivosti uzele u obzir. Korištenje pristupa zasnovanog na pravima djece podrazumijeva korištenje principa i standarda ljudskih prava u radu s djecom, njihovim porodicama, starateljima i zajednicama. Ovaj pristup za cilj ima poboljšanje položaja djece kako bi ona u potpunosti uživala svoja prava i mogla živjeti u društвima koja priznaju i poštuju prava djece (Save the Children, 2005, str. 10). Dva su glavna razloga za korištenje pristupa zasnovanog na pravima djece:

- a) Moralni ili pravni razlog, koji se također naziva unutrašnjim razlogom. Ovaj razlog priznaje da je pristup zasnovan na ljudskim pravima ispravna stvar, moralno ili legalno.
- b) Instrumentalni razlog. Ovaj razlog prepoznaje da je praksa zasnovana na ljudskim pravima pristup koji vodi ka boljim i održivijim rezultatima ljudskog razvoja.

Važno je naglasiti da je u praksi razlog za sprovođenje pristupa zasnovanog na ljudskim pravima obično mješavina oba ova razloga.

Korištenje pristupa zasnovanog na pravima djece u praksi socijalnog rada znači posmatranje dječjih prava, normi i standarda kao primarnog okvira referenci za svaku intervenciju na makro ili mikro nivou. S tim u vezi autori Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh (2016, str. 25) predlažu da socijalni radnici budu posvećeni osiguravanju sljedećih principa:

- 1) Najbolji interesi djece kao primarna briga;
- 2) Saslušavanje, konsultacija i učestvovanje sve djece u donošenju odluka koje utiču na njihov život s obzirom na dob djece ili sposobnost njihovog razumijevanja;
- 3) Garantiranje prava svoj djeci na dobivanje informacija o odlukama i planovima koje se tiču njihove budućnosti s obzirom na djetetovu starost ili sposobnost razumijevanja;
- 4) Davanje ovih prava svoj djeci, bez obzira na njihovu rasu, vjeru, sposobnosti, spol, uvjerenja ili bilo koji drugi faktor.

Takođe, i četiri ključna principa sadržani u KPD, iako nisu posebno normirani za socijalni rad, koriste se za bolje razumijevanje načina na koji praksa socijalnog rada treba usvojiti vrijednosti prava djeteta.

Tako princip nediskriminacije sadrži određenje da su sve potpisnice KPD obavezne da obezbijede jednak prava i mogućnosti svojoj djeci, uz eliminisanje diskriminacije pojedinačnog djeteta, određenih grupa djece (npr. djece sa smetnjama u razvoju), i dječije populacije u cjelini.

Primjenom ovog principa, sve socijalne agencije koje rade sa djecom trebale bi osigurati da njihove intervencije i programi ne diskriminiraju djecu. One trebaju, na primjer, utvrditi koje grupe djece se isključuju iz ili uključuju u određene programe i zašto. Praksa prava djece zahtijeva poseban fokus na djecu koja su marginalizovana u društvu (Save the Children, 2005, str. 29).

Iako socijalni radnici svakodnevno intervenišu među marginalizovanim grupama djece, poput siromašne djece ili djece sa smetnjama u razvoju, većina prakse socijalnog rada je usmjerena na pomoći takvoj djeci pri njihovom pravilnom razvoju te na poboljšanje njihovog blagostanja. Praksa u socijalnom radu zasnovana na pravima naglasila bi da bi socijalni radnici također trebali biti uključeni u nediskriminacijske prakse sa ovim grupama i pojedincima, kako bi djeca na što bolji način ostvarila svoja prava. Prema autorima Kosher, Hendelsman & Ben-Arieh (2016, str. 30), ovo može biti izazovan zadatak, budući da ovakav rad od socijalnih radnika može zahtijevati djelovanje u ime prava djeteta protiv državnih organa. Što više, ovaj princip implicira da socijalni radnici trebaju biti posvećeni ne samo marginalizovanim grupama djece, nego isvoj djeci u društvu, budući da djeca predstavljaju ranjivu grupu u poređenju sa odraslima.

U istom kontekstu princip najbolji interesi djeteta povezan je sa svim aspektima djetetovog života.

On podrazumijeva da donošenje svih odluka koje utiču na živote djece mora biti temeljito procijenjeno. To znači da interesi drugih - kao što su roditelji, zajednica ili država, ne bi trebali biti glavna briga, iako mogu uticati na konačan ishod odluke.

Djelovanje u najboljem interesu djeteta stoga treba biti usmjereni ka ostvarenju njegovog prava i treba ozbiljno uzeti u obzir stavove djeteta. Ovo uključuje, na primjer, osiguravanja da se mišljenje djece traži i sluša pri donošenju odluka koje utiču na njih, ili osiguravanje da se širok spektar mišljenja traži i sasluša, uključujući pritom i skrbnike, članove zajednice i profesionalce (Save the Children, 2005, str. 31).

Kako se navodi u priručniku koji je izdala organizacija Save the Children (2005, str. 31), implementacija ovog principa u praksi socijalnog rada može biti složena, budući da se naprimjer, veliki dio rada službi socijalne skrbi fokusira na ideju da najbolje interese djeteta, najbolje procjenjuju i određuju odrasli stručnjaci. Integriranje Prakse dječijih prava u socijalni rad znači sagledavanje najboljeg interesa djeteta iz perspektive koja uzima u obzir stavove djeteta.

Pravo djece na preživljavanje i razvoj je osnovno. Kao jedan od četiri principa sadržano u KPD zasnovan je na ključnom stajalištu da svako dijete ima pravo na život, a država obavezu da osigura opstanak i razvoj djeteta, kako bi djeca mogla doprinositi mirnom, tolerantnom društву. Pravo na opstanak i razvoj uključuje širok spektar segmenata- fizički, mentalni, kulturni, dugovni, moralni i društveni razvoj. Pretpostavlja se da djeca u sebi nose potencijal za vlastiti razvoj, a ipak moraju živjeti u odgovarajućem zaštitničkom, brižnom, i stimulativnom okruženju kako bi ostvarila svoj potencijal. Dužnost socijalnih službi leži u osiguravanju ispunjavanja dječijeg prava na ostvarivanje vlastitog potencijala.

Da bi se to postiglo, autori priručnika koji je izdala organizacija Save the Children (2005, str. 35) tvrde da praksa socijalnog rada mora, na primjer, prepoznati holističku prirodu djece i činjenicu da njihov razvoj, više od fizičkog rasta i zdravlja, uključuje moralni i duhovni rast. Praksa socijalnog rada takođe treba prepoznati da kroz rast i razvoj djeca kreću ka većoj autonomiji i zrelosti, te činjenicu da i svijet prolazi kroz konstantna stanja promjene i da se razvoj djeteta treba događati u skladu sa promjenama okruženja u kojem djeca rastu i sa kojim će se morati suočiti kao odrasli ljudi.

Izražavanje sopstvenog mišljenja i sloboda izražavanja kao i pravo na razmatranje dječijih stavova pri donošenju odluka koje utiču na dijete, je isto tako jedan od principa sadržanog u KPD.

TREĆI DIO

POSTUPAK RAZVODA BRAKA I PRAVA DJECE

2. Postupak razvoda braka i prava djece

2.1. Reakcije djeteta na razvod braka roditelja

Različita djeca različito se prilagođavaju na razvod braka svojih roditelja i različito na njega reaguju, iako većina djece uspješno savlada to krizno razdoblje. Međutim jedan broj djece posebno tokom razvoda braka, zavisno od starosne dobi djeteta proživi emocionalne teškoće veće od uobičajene pojave uznemirenosti i tuge, tako da ih te emocionalne posljedice nerijetko prate i u odrasloj dobi. Stoga su i rezultati istraživanja o uticaju razvoda braka roditelja na razvoj djece različiti. Veliki broj istraživanja pokazao je da djeca čiji su se roditelji razveli pokazuju slabije rezultate u sferama školskih postignuća, psihološke prilagodbe, društvene kompetentnosti, samopoštovanja itd. (Amato, 2000, str.23). Pored razvoda braka roditelja neka istraživanja isto tako pokazuju i da sam sukob među roditeljima predstavlja velik rizični čimbenik za dječji razvoj (npr. Belsky, 1984, str. 12). S druge strane, u pojedinim slučajevima dijete razvod braka roditelja vidi kao bijeg iz problema sukoba roditelja, pogotovo ako je taj sukob uključivao obiteljsko nasilje, što određenja istraživanja takođe pokazuju i ako u cijelini gledano, opći zaključak glasi da razvod povrijedi veći broj djece nego što im pomogne.

Pored kvaliteta odnosa u obitelji prije razvoda, važan utjecaj na razvoj i prilagodbu djece ima i priroda roditeljskih odnosa nakon razvoda. S tim u vezi Emery (1999, str. 21) ističe nekoliko najvažnijih utjecaja za rast i razvoj djeteta nakon razvoda braka njegovih roditelja:

- 1) kvalitet djetetovog odnosa sa roditeljem sa kojim živi;
- 2) intenzitet sukoba između djetetovih roditelja i način na koji se isti izražava;
- 3) materijalna situacija u obitelji;
- 4) kvalitet djetetovog odnosa sa drugim roditeljem, tačnije učestalost druženja i kvalitet istog.

Djeca se teže prilagođavaju na razvod roditelja ako su uz razvod izložena i mnoštvu drugih nepovoljnih događaja, kao što je promjena škole, pogoršanje materijalnog stanja u obitelji, preseljenje u lošije i rizično susjedstvo itd. Djeca koja imaju aktivne načine suočavanja sa stresom te koja su podržana od strane vršnjaka većinom imaju bolji psihički razvoj, budući da krivnju za razvod roditelja ne pripisuju sebi (Amato, 2000, str. 24). U istom kontekstu, prema velikom broju istraživanja, najteže razdoblje za djecu je upravo razdoblje razvoda njihovih roditelja, a kasnije (nakon približno dvije godine), kada obitelj uspostavi ozbiljnju dnevnu rutinu, veliki broj prethodnih problema kod djece nestaje. Na tragu navedenog Holman i Froiland (1977, prema Obradović, 1991, str. 24) navode faze neposrednih reakcija na razvod braka roditelja kroz koje djeca potencijalno prolaze od momenta kada su saznala za razvod

roditelja, pa do trenutka kada ta ista djeca prihvate razvod kao nešto na što ona ne mogu utjecati. Ono što obilježava prvu fazu, jeste negiranje realnosti samog razvoda kod djece. Djeca se povlače u svijet mašte te intenzivno sanjare o roditeljima i o vremenima kada su sretno živjeli. Nakon ove faze dolazi faza bijesa, koju karakteriziraju česti emotivni ispadni, sukobi sa odraslima ili vršnjacima, a posebno sa odraslima koji uživaju autoritet ili imaju neku odgojnu funkciju (npr. učitelji, odgajatelji itd). Treća faza je tzv. faza "nagodbe". Nakon faza negiranja i bijesa, djeca, kako bi pronašla rješenje, pokušavaju naći nagodbu sa samim sobom. Najčešće rješenje do koga dođu jeste to da će sve biti uredu ako oni budu bolji, marljiviji, poslušniji itd. U slučajevima kada prethodni oblici ponašanja ne pomognu, dolazi do depresije kada djeca prvenstveno krive sebe za razvod roditelja i naglašavaju svoje prethodno loše ponašanje. Prihvaćanje predstavlja petu fazu neposrednih reakcija na razvod braka roditelja: djeca prihvataju objektivnu realnost, neovisnu o njihovim željama.

Za razliku od navedenog sukcesivnog i postupnog niza reakcija, Wallerstein i Kelly (1980, str. 33) navode znatan broj direktnih, neposrednih reakcija djece na razvod roditelja, koje kategoriziraju na slijedeći način:

- a) Strah od napuštanja - oko 75% djece nakon razvoda se boji za budućnost, naročito brinuvši da će ih njihovi roditelji ostaviti;
- b) Briga za roditelje - djeca se nakon razvoda često brinu o tome kako će njihovi roditelji živjeti u budućnosti. Takođe, važno je naglasiti i da su starija djece zabrinuta za osiguravanje materijalnih sredstava za život, zbog promjene škole, preseljenja u novi stan itd.
- c) Osjećaji snuždenosti i tuge - djeca nakon razvoda osjećaju veliki gubitak i žalost. Prema autorima, simptomi depresije pojave se kod više od trećine djece (tjelesne tegobe, nesanica, maštanje o ponovnom pomirenju roditelja itd).
- d) Osjećaji usamljenosti - ovi osjećaji često se bude kod djece nakon razvoda roditelja. Budući da su roditelji u većini slučajeva zauzeti vlastitim sukobima, djeca su prepustena sama sebi i osjećaju se kao da roditelji nemaju vremena za njih.
- e) Osjećaji odabačenosti - djeca takođe često osjećaju da ih je roditelj koji napušta dom odbacio, te se takođe osjećaju kao da ne zavređuju njegovu ljubav.
- f) Konflikti lojalnosti - razvod je za veliki broj djece razdoblje sukoba lojalnosti koji je najčešće pojačan međusobnom borbom roditelja za dijete.

g) Bijes i agresija - Autori navode da se kod više od 30% djece agresija i bijes javljaju kao glavne reakcije na razvod, uz pojavu da više od četvrtine djece navedene osjećaje usmjerava na roditelja koji pokreće razvod.

Ovdje je važno naglasiti da način na koji djeca razumiju razvod roditelja uveliko ovisi o njihovoj dobi. Ipak, djetetovo prilagođavanje razvodu braka roditelja može ovisiti i o naporima koje ulažu njegovi roditelji kako bi ublažili utjecaj razvoda na vlastito dijete (Amato, 2000, str. 20).

U tom smislu, korisno je poznavati emocionalne i kognitivne reakcije koje su uobičajene za djecu u određenoj dobnoj grupi. Tako autori Laklija, Pećnik i Sarić (2005, str. 5) navode da, djeca dojenačke dobi, kod roditelja primjećuju promjene u količinama energije, njihov emocionalni status, kao i činjenicu da jedan od roditelja više ne živi u kući. Djeca dojenačke dobi su tako zbog razvoda roditelja često uznemirenija nego inače, imaju promjenjiv ritam spavanja i ostalih dnevnih rutina, te u slučajevima kada se nova odrasla osoba useli u kuću, postaju plašljiva i nervozna. Ovoj djeci, njihovi roditelji mogu pomoći tako da se drže uobičajenog rasporeda i rutine, pruže im podršku riječima ljubavi i tjelesnim dodirima, da omiljene djetetove predmete drže na dohvrat ruke, te da stariju dojenčad laganim tempom upoznaju sa novim odraslim osobama u kući.

Nadalje, prema navodima istih autora (Laklija, Pećnik & Sarić, 2005, str. 5) mala djeca, nakon što primjete da jedan od roditelja više ne živi u kući, prema roditelju koji je ostao mogu pokazati empatiju i/ili ljutnju. Mala djeca mogu pokazati regresivna ponašanja, teže se odvajati od roditelja, promijeniti dnevnu ili noćnu rutinu spavanja te imati noćne more. Roditelji ovdje mogu pomoći osiguravanjem više vremena uoči njihovog razdvajanja, verbalnim i neverbalnim potvrđivanjem svoje ljubavi i brige, te pokazivanjem razumijevanja i brige djetetovih osjećaja.

Djeca predškolske dobi i nižih razreda osnovne škole, znaju da jedan od roditelja ne živi više u istom domu, te počinju razumijevati samo značanje razvoda, tačnije da njihovi roditelji više neće živjeti zajedno i da se više ne vole. Ova djeca često krive sebe za razvod, imaju noćne more, tužna su, te brinu u promjenama koje će se desiti u svakodnevnom životu, te takođe mogu biti ljutita i agresivna prema roditelju koga krive za navedeno. Hrvatski autori Laklija, Pećnik & Sarić (2005, str. 6) u svom radu tvrde da je u takvim slučajevima potrebno da roditelji objasne djeci da ona nisu odgovorna za razvod, da im objasne ko će se o njima brinuti te da ih uvjere da će njihove potrebe, unatoč trenutnoj situaciji, biti zadovoljene. Ovdje je važno s djecom razgovarati o njihovim osjećajima i mislima, biti osjetljiv prema dječijim strahovima, planirati raspored vremena predviđenog za posjete drugog roditelja, te podržavati djetetov odnos s drugim roditeljem (osim ako ne ugrožava dobrobit djeteta).

Djeca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta razumiju pojam razvoda braka i utjecaj koji isti ima, ali i dalje mogu doživjeti poteškoće pri procesu prihvaćanja promjena koje razvod donosi u njihovu obitelj. Uz to, određeni broj ove djece i dalje sebe optužuje za razvod roditelja. Na primjer, adolescenti često osjećaju da ih je roditelj koji sa njima više ne živi napustio, povlače se od prijatelja i omiljenih aktivnosti, pokazuju osjećaje nesigurnosti i ljutnje, te često imaju osjećaj da se njihovo odrastanje odvija prebrzo. Reakcije adolescenata su često intenzivne, što dovodi do osjećaja agresivnosti, bijesa, konflikta lojalnosti i depresije. U takvim slučajevima za roditelje je bitno da održavaju otvorenu komunikaciju sa svojom djecom te da pokazuju podršku djeci. Oba roditelja bi trebala ostati uključena u djetetov život, dok se postavljanje adolescenta u ulogu povjerenika svakako treba izbjegavati, te se djeca moraju pripremiti za potencijalan dolazak novog partnera jednog od roditelja u njihov život (Laklija, Pećnik & Sarić, 2005, str. 7).

Roditelji često rade grešku misleći da njihova djeca neće razumjeti značenje razvoda, pa sa njima o toj temi uopšte ne razgovaraju. Ipak, djeca se lakše prilagođavaju novoj situaciji ako znaju što se događa i ako imaju podršku od ljudi koji ih vole. Zbog toga se dijete treba zaštитiti od sukoba odraslih, biti unaprijed obaviješteno o njihovom odnosu te imati kontakt sa oba roditelja, osim u slučajevima kada je to suprotno njegovoj dobrobiti (Laklija, Pećnik & Sarić, 2005, str. 8).

2.2. Razvod braka u pozitivnom bračnom pravu BiH

Porodično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine uvelo je sistem trajne i teške poremećenosti bračnih odnosa, gdje se razvod braka vidi kao lijek. Prema tome, do razvoda braka će doći ako je isti izgubio smisao i svemu svoga postojanja te tako postao trajno i teško poremećena zajednica bračnih partnera. Krivica se za nastali poremećaj smatra potpuno relevantnom. Disbalans i/ili poremećenost u bračnom odnosu slika je stanja bračne zajednice, vjeran i objektivan prikaz kriterija koji pokazuju da je određeni brak promašen, te da njegov nastavak sa sobom donosi više štete nego koristi za bračne partnere. Dakle, ovdje se ne radi o privremenim ili prolaznim nesporazumima, kao što su svađe i manji sukobi nego je riječ o trajnim poremećajima u bračnoj zajednici gdje se ne može nazrijeti ni želja za prevladavanjem nastale krize (Huseinspahić, 2010, str. 27).

U istom kontekstu, ranija rješenja sadržana u Porodičnom zakonu Republike Bosne i Hercegovine izostavila su ispitivanje i normiranje postojanja nepodnošljivog zajedničkog života bračnih partnera kao posledice koja je subjektivna. Izmjene sistema uzroka razvoda

braka sadržane u PZ FBIH predstavljaju velik pomak ka približavanju modelima Evropskog zakonodavstva, gdje teška poremećenost često predstavlja jedini uzrok razvoda braka. Ona se u Evropskom pravu naziva "slomom braka", odnosno "raspadom" ili "propašcu" braka. U Bosni i Hercegovini, normiranje razvoda braka različito je kroz važeće porodične zakone, pa je tako u Federaciji BiH aktuelno rješenje koje je usmjereno isključivo ka utvrđivanju trajne i teške poremećenosti bračnih odnosa kao jedinog razloga za razvod braka.

Različito od rješenja Porodičnog zakona FBiH, u Porodičnom zakonu Republike Srpske (dalje: PZ RS) postoji, uz "tešku i trajnu poremećenost bračnih odnosa" i termin "nepodnošljivosti bračnog života". Idenično rješenje onom u FBiH prihvatio je i Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (dalje: PZ BDBiH).

Budući da se prema zakonodavcima u BiH načelno proklamuju principi jednakosti i ravnopravnosti bračnih partnera/supružnika, podrobna analiza pravnih odredbi (ograničena na okvir instituta razvoda braka), pokazuje "lex specialis" odredbe koje se isključivo odnose na bračne partnere muškog spola. Iako više nije na snazi, postojala je odredba u sklopu PZ FBiH-e i PZ RS-e koja je eksplicitno određivala kako muž nema pravo podnijeti tužbu za razvod braka za vrijeme trudnoće žene ili dok njihovo dijete ne navrši određene godine života. Sličnu odredbu koja bi ženi zabranjivala podnošenje tužbe za razvod braka u našem bračnom pravu nemamo. Navedeno zakonsko rješenje ne onemogućava da bračni partneri sporazumno zatraže razvod braka, odnosno da žena podnese tužbu za razvod braka, kada prema trudnoći i sasvim malom djetetu smatra brak neodrživim i želi razvod braka. S tim u vezi, u stručnoj literaturi postoji mišljenje da nemogućnost podizanja tužbe za vrijeme trudnoće žene ili u prvoj godini života djeteta u PZ RS (op.a. tri godine u PZ FBiH), može pomoći da se kriza prebrodi i brak održi. Naime, ljubav prema djetetu i želja da mu se stvore povoljni uslovi za odrastanje, može sanirati postojeću poremećenost bračnih odnosa, pa i dovesti do odustanka od tužbe za razvod braka (Huseinspahić, 2010, str. 28).

U istom kontekstu, prema istraživanju pojedinih bosanskohercegovačkog autora Habul (2007, str.25), glavni uzroci za razvod braka proizilaze iz općeg društvenog okruženja, tačnije rezultat su utjecaja ekonomskih i socijalnih prilika na obiteljske i bračne odnose, pri čemu veliki značaj u svakom slučaju imaju nezaposlenost i stambena situacija.

Uz navedeno, uočene su i neke specifične okolnosti koje imaju utjecaj na strukturu razvoda braka u Bosni i Hercegovini, budući da su razvod braka i sam brak složenije pojave od pukog normiranja. Naime, zakonski okviri sa jedne strane, ili potpuna liberalizacija sa druge, samo prividno mogu učvrstiti ustavovu braka, budući da su razvodi braka prvenstveno društveni problem jer se sve, negativne i pozitivne strane jednoga društva prelамaju preko obitelji i

pojedinaca. S tim u vezi, čuvari jednoga braka isključivo su bračni partneri, a ne sud ili zakon, što znači da bračni partneri mogu, uz poštovanje moralnih, običajnih ili religijskih normi daleko skladnije urediti svoj brak nego što to zakonodavci mogu propisati (Habul, 2007, str. 28).

U tom kontekstu bosanskohercegovački autor Huseinspahić (2010, str. 29) navodi da "ako do razvoda braka ipak dođe, uz jednostrani zahtjev za razvod braka koji se predaje u formi tužbe, u pozitivnom bračnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine postoji i sporazumno razvod braka, koji predstavlja razvod koji je utemeljen na saglasnosti bračnih partnera. Postoje struje koje opravdavaju ovakav način razvoda braka, dok drugi ističu da brak zbog sporazumnog razvoda bez ikakvog ograničenja gubi svoj smisao, budući da sudska navedenog braka ovisi isključivo od volje bračnih partnera, koji negiraju društvene kompetencije u sferi razvoda braka".

Tako će, shodno odredbama PZ FBiH-e, sud razvesti brak po zahtjevu za sporazumno razvod braka:

- a) ako je od sklapanja braka proteklo najmanje šest mjeseci,
- b) ako postoji sporazum bračnih partnera, sklopljen u postupku posredovanja, o: ostvarivanju roditeljskog staranja, izdržavanju djeteta, uvjetima i načinu održavanja ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta sa roditeljem koji ne ostvaruje roditeljsko staranje i izdržavanju bračnog partnera (čl. 44. st. 1. PZ FBiH). Sud će odbiti zahtjev za sporazumno razvod braka, ako sporazum koji se tiče djeteta nije u djetetovom interesu (čl. 44. st. 2. PZ FBiH).

S druge strane, u PZ RS i PZ BDBiH normirano je da bračni partneri koji imaju zajedničku maloljetnu ili usvojenu djecu ili djecu nad kojom je produženo roditeljsko pravo, mogu podnijeti sporazumno prijedlog za razvod braka kako bi se, iz razloga teške i trajne poremećenosti bračnih odnosa, a što je dovelo do nepodnošljivosti zajedničkog života, njihov brak razveo. Ako jedan od bračnih partnera odustane od sporazumnog prijedloga za razvod braka, a drugi se izjasni da ostaje pri prijedlogu da se brak razvede, taj prijedlog će se smatrati tužbom za razvod braka (čl. 40 PZBDBiH, čl. 54. PZ RS).

2.3. Prava djeteta u postupku i nakon razvoda braka roditelja

PZ FBiH u svojim odredbama porodicu definiše kao životnu zajednicu „roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojilaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu“(čl. 2. st. 1).

Isti član, stav 2. PZ FBiH , normira odnosa u porodici koje se zasniva na: zaštiti privatnosti porodičnog života, ravnopravnosti, međusobnom pomaganju i poštovanju članova porodice,

obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, odgoju i obrazovanju djeteta, obavezi države da osigura zaštitu porodice i djeteta, te pružanju starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja i odraslim osobama koje nisu sposobne same starato se o sebi, svojim pravima, interesima i imovini.

Budući da je prema odredbama KPD u svim pitanjima koja se tiču djeteta što uključuje razvod braka njegovih roditelja potrebno poštovati najbolje interese djeteta PZ FBiH propisuje, odnosno daje nadležnost centrima za socijalni rad kao organima starateljstva, sudu i osobi koja je ovlašćena za posredovanje, za pružanje stručne pomoći u rješavanju sporova između članova porodice i poremećenih porodičnih odnosa (čl. 5. st. 1).

Kada se govori konkretno o razvodu braka, PZ FBiH nalaže da "bračni partner može tražiti razvod braka ako su bračni odnosi teško i trajno poremećeni" (čl. 41). Član 42. PZ FBiH nalaže da se razvod braka može zahtjevati "tužbom ili zahtjevom za sporazumno razvod braka". Ovaj član sadži dva stava, koji propisuju prihvatanje ili odbijanje zahtjeva o razvodu braka od strane suda. Tako se u stavu 1. člana 42. PZ FBiH tvrdi da će sud razvesti brak po zahtjevu za sporazumno razvod braka u dva slučaja, i to: a) ako je od sklapanja braka proteklo najmanje šest mjeseci; b) ako postoji sporazum bračnih partnera, sklopljen u postupku posredovanja, o ostvarivanju roditeljskog staranja, izdržavanju djeteta, uvjetima i načinu održavanja osobnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta sa roditeljem koji ne ostvaruje roditeljsko staranje i izdržavanju bračnog partnera. Sud će, prema PZ FBiH odbiti zahtjev o sporazumnom razvodu braka u slučajevima kada "sporazum koji se tiče djeteta nije u djetetovom interesu" (čl. 42. st. 2).

Također, PZ FBiH nalaže da su oba bračna partnera koji imaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, dužna prije pokretanja postupka za razvod braka podnijeti zahtjev za posredovanje fizičkom i pravnom licu koje je ovlašteno za posredovanje (čl. 45. st. 2).

PZ FBiH dalje nalaže da prije pokretanja postupka za razvod braka bračni partner ili oba bračna partnera koji imaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, kao i žene za vrijeme trudnoće su dužni podnijeti zahtjev za posredovanje fizičkom i pravnom licu ovlaštenom za posredovanje (čl. 45. st. 1). Prema stavu 2, člana 45 PZ FBiH, Federalni ministar rada i socijalne politike u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona propisat će uvjete koje mora ispuniti osoba iz stava 1. ovog člana. Izbor fizičkog i pravnog lica koje ispunjava uvjete izvršit će federalni ministar rada i socijalne politike na osnovu javnog poziva objavljenog u dnevnoj štampi. Popis izabranih lica dostaviti će Federalnom ministarstvu pravde (čl. 45. st. 2). Zahtjev za posredovanje mogu podnijeti i bračni partneri koji nemaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje (čl. 45. st. 3).

Bračni partner nije dužan podnijeti zahtjev za posredovanje ako je boravište drugog bračnog partnera nepoznato najmanje šest mjeseci i ako je bračnom partneru oduzeta poslovna sposobnost (čl. 45. st. 4).

Zahtjev za posredovanje podnosi se ovlašćenoj osobi na čijem području podnositelj zahtjeva ima prebivalište, odnosno boravište, ili na čijem su području bračni partneri imali posljednje zajedničko prebivalište (čl. 46. st. 1). Izuzetno, bračni partneri mogu podnijeti zahtjev za posredovanje ovlašćenoj osobi izvan mjesta svoga prebivališta, odnosno boravišta (čl. 46. st. 2).

Osoba ovlašćena za posredovanje dužna je u roku od osam dana od podnošenja zahtjeva pokrenuti postupak posredovanja i pozvati oba bračna partnera da osobno pristupe i učestvuju u ovom postupku (čl. 47. st. 1). Punomoćnici ne mogu zastupati bračne partnere, niti mogu prisustvovati u postupku posredovanja.

U postupku posredovanja ovlašćena osoba nastojat će ukloniti uzroke koji su doveli do poremećaja bračnih odnosa i izmiriti bračne partnere. Prema potrebi preporučit će im da se obrate savjetovalištima ili drugim ustanovama koje im mogu dati potreban savjet (čl. 48. st. 1). Ovlašćena osoba upoznat će bračne partnere sa posljedicama razvoda braka, a posebno sa onim koje se odnose na djecu (čl. 48. st. 2).

Ako se oba bračna partnera, uredno pozvana, ne odazovu na poziv da učestvuju u postupku posredovanja, a ne opravdaju svoj izostanak, postupak će se obustaviti (čl. 49. st. 1.). Izuzetno, postupak se neće obustaviti u slučaju izostanka bračnog partnera koji se nasilnički ponaša prema drugom bračnom partneru (čl. 49. st. 2). Ako nakon obustave postupka iz stava 1. ovog člana bude podnesena tužba ili zahtjev za sporazumno razvod braka, sud će taj podnesak odbaciti (čl. 49. st. 3).

Ako se u postupku posredovanja bračni partneri ne izmire, ovlašćena osoba nastojat će da se oni sporazumiju o tome sa kim će živjeti njihovo maloljetno dijete ili dijete nad kojim se ostvaruje roditeljsko staranje nakon punoljetstva, o njegovim osobnim odnosima sa roditeljem sa kojim neće živjeti, o njegovom izdržavanju i o ostalim sadržajima roditeljskog staranja (čl. 50. st. 1). Ako bračni partneri ne postignu sporazum iz stava 1. ovog člana, ili postignuti sporazum ne odgovara interesima djeteta, organ starateljstva će na zahtjev ovlašćene osobe ili po službenoj dužnosti odlučiti o pitanjima iz stava 1. ovog člana (čl. 50. st. 2).

Odluka iz stava 2. ovog člana važi do pravomoćnosti odluke o razvodu braka (čl. 50. st. 3). Žalba protiv odluke iz stava 2. ovog člana ne odlaže njen izvršenje (čl. 50. st. 4.).

O postupku posredovanja ovlašćena osoba sastavit će zapisnik (čl. 51. st. 1). Ovlašćena osoba dužna je u roku od dva mjeseca okončati postupak posredovanja (čl. 51. st. 2.). U naročito opravdanim slučajevima rok iz stava 2. ovog člana može se prodljiti za jedan mjesec (čl. 51. st. 3.). Federalni ministar rada i socijalne politike u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona propisat će osnovne elemente koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja (čl. 51. st. 4).

Ako se tužba ili zahtjev za sporazumno razvod braka podnese prije okončanja postupka posredovanja, sud će taj podnesak odbaciti (čl. 52).

Isto tako, u dijelu koji se odnosi na „Prava i dužnosti roditelja i djece“ PZ FBiH normira da dijete ima pravo na „staranje o životu, zdravlju i razvoju osobnosti“, kao i živjeti sa roditeljima. S tim da u slučajevima ako ne živi sa oba ili sa jednim roditeljem, dijete ima pravo da redovno održava osobne odnose i neposredne kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi. Takođe, dijete ima pravo na zaštitu od nezakonitog miješanja u njegovu privatnost i porodicu“ (čl. 124. st. 1. 2. i 3).

Dalje, PZFBiH određuje i ko ostvaruje roditeljsko staranje ako roditelji ne žive u porodičnoj zajednici.

Ako roditelji ne žive u porodičnoj zajednici, roditeljsko staranje ostvaruje roditelj sa kojim dijete živi. U slučaju kada je drugi roditelj spriječen da se stara o djetetu, ili je nepoznatog boravišta, ili ne izvršava obavezu izdržavanja, ili je nedostupan, roditelj sa kojim dijete živi samostalno odlučuje o zaštiti osobnih, imovinskih i drugih interesa djeteta i nije potrebna saglasnost drugog roditelja (čl. 142. st. 1).

Odluku o tome sa kojim roditeljem će dijete živjeti donosi sud (čl. 142. st. 2).

U odluci iz stava 2. ovog člana sud će odlučiti, osim ako je to u suprotnosti sa interesom djeteta, da roditelj sa kojim dijete ne živi obavlja pojedine dužnosti, a naročito da se stara o zdravlju djeteta i o njegovom školovanju, da ga zastupa u nekim poslovima ili da učestvuje u donošenju svih važnijih odluka o podizanju djeteta, te da upravlja njegovom imovinom (čl. 142. st. 3).

Roditelj sa kojim dijete ne živi i koji ne obavlja dužnosti utvrđene u stavu 3. ovog člana, ima pravo da bude informiran od drugog roditelja o važnim stvarima koje se tiču života djeteta. Ako se ne slaže sa nekim postupkom ili mjerom drugog roditelja, može se obratiti sudu koji će u vanparničnom postupku odlučiti o prigovoru(čl. 142. st. 4).

Ako su oba roditelja nesposobna ili spriječena starati se o djetetu, sud će odlučiti o smještaju djeteta kod druge osobe ili u ustanovu (čl. 142. st. 5).

U odluci iz stava 5. ovog člana sud odlučuje o odgovornostima, pojedinim dužnostima i pravima svakog roditelja prema djetetu (čl. 142. st. 6.).

U donošenju odluke iz stava 2. ovog člana sud će uvažiti sporazum roditelja ako je on u najboljem interesu djeteta. Ako roditelji nisu postigli ovaj sporazum, sud će ih uputiti osobi ovlašćenoj za posredovanje (čl. 142. st. 7.).

Roditelj sa kojim dijete živi mora prethodno i blagovremeno obavijestiti drugog roditelja o promjeni prebivališta, ili boravišta koja utiče na obavljanje dužnosti drugog roditelja u skladu sa stavom 3. ovog člana (čl. 142. st. 8.).

ČETVRTI DIO
REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja

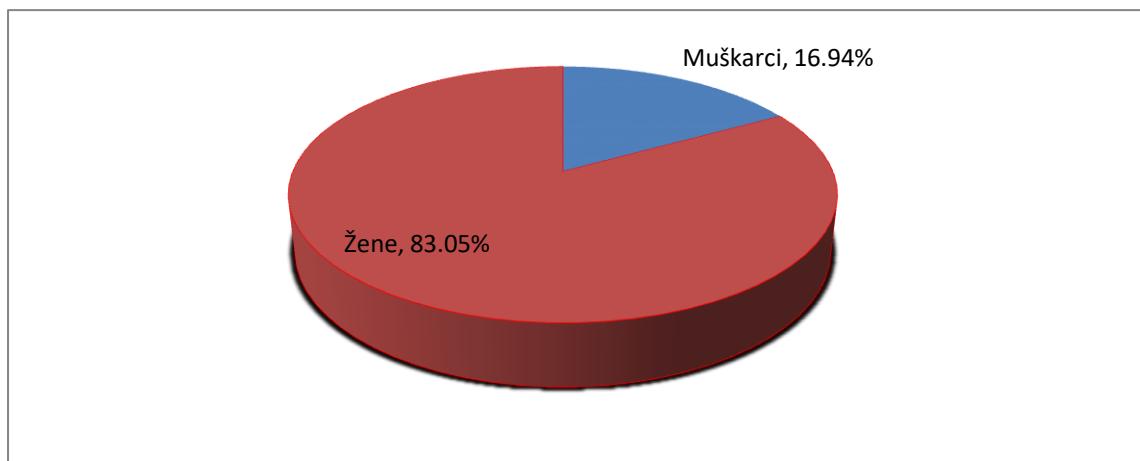
Istraživanje je provedeno za potrebe magistarskog rada na temu: „Prava djeteta u postupku razvoda braka roditelja“. Istraživanje je provedeno u devet službi socijalne zaštite na području Kantona Sarajevo u periodu 2019.–2021.godina i to: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Iličići, Hadžići, Vogošća, Ilijaš, Trnovo. Istraživanje je provedeno metodom ispitivanja odnosno anketnim upitnikom sastavljenim od 17 pitanja. Anketni upitnik je prilagođen i pitanja su formulisana u skladu sa naslovom. Istraživanje je obuhvatilo ukupno 59 ispitanika, zaposlenih u službama socijalne zaštite: 38 socijalnih radnika, 9 psihologa, 7 pedagoga i 5 pravnika.

a) Socio-demografski podaci o ispitanicima

Tabela 1: Spolna struktura ispitanika

Spol ispitanika	Broj
Muško	10
Žensko	49

Grafikon broj 1:*Spolna struktura ispitanika*

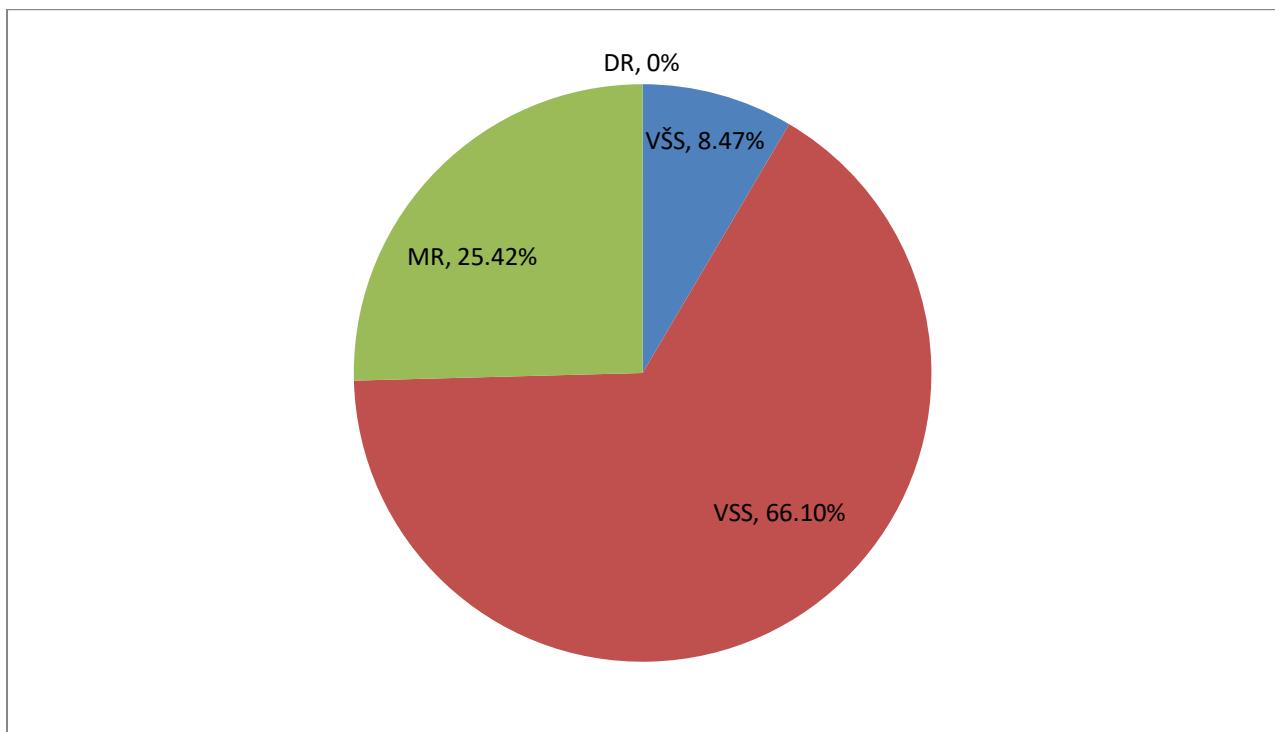

Prema dobivenim podacima uvidio sam da strucni radnici koji rade u CZSR su većinski žene, jer žene generalno dominiraju u sektoru socijalne zaštite. Iako ne postoje nikakve barijere u kojem bi prevladavala spolna struktura, u sektoru socijalne zaštite. Možemo zaključiti da je manje muškaraca koji bave svojom profesijom u CZSR.

Tabela 2: Obrazovna struktura ispitanika

Stepen obrazovanja ispitanika	Broj
VŠS	5
VSS	39
MR	15
DR	0

Grafikon broj 2:*Obrazovna struktura ispitanika*

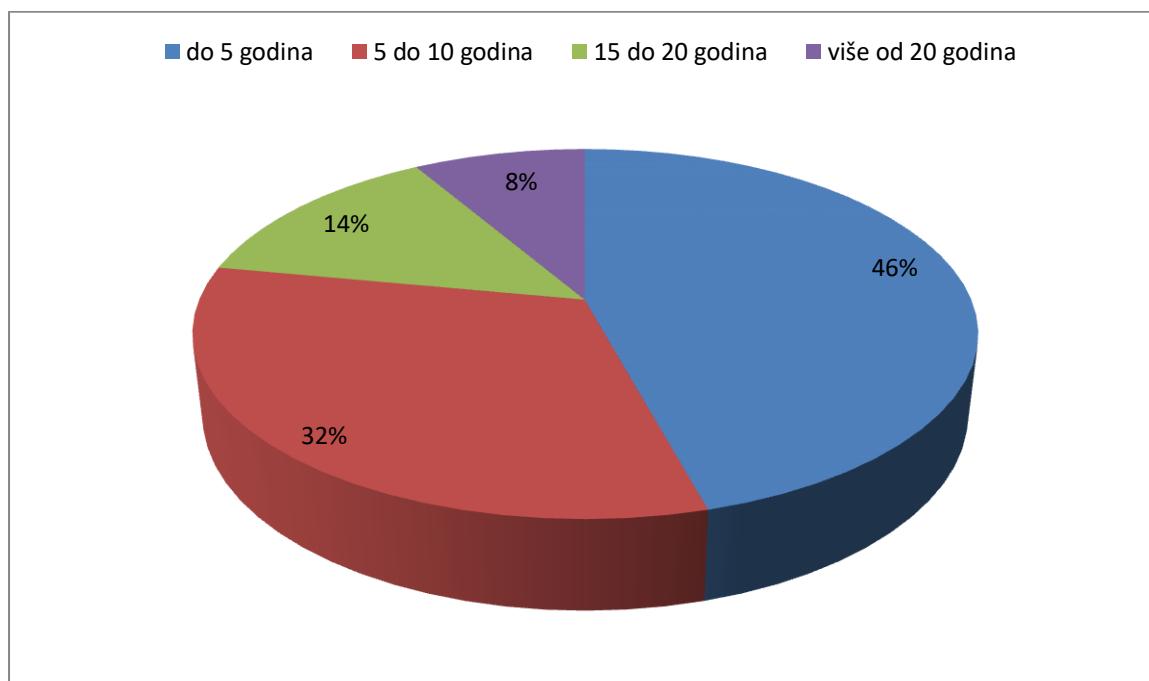

Prema rezultatima ispitivanja anketu je popunilo 59 ispitanika. Najveći broj ispitanika (66,10%) 39 ispitanika ima VSS, a (8,47%) 5 ispitanika ima VŠS. (25,42%) Petnaest ispitanika (25,42%), je imalo završen drugi ciklus obrazovanja, dok treći ciklus obrazovanje nije završio niti jedan ispitanik.

Tabela 3: Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci

Godine radnog iskustva u struci	Ispitanici
do 5 godina	27
5 do 10 godina	19
15 do 20 godina	8
više od 20 godina	5

Grafikon broj 3:*Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci*

Iz prikazanog grafikona možemo primjetiti podatke da većina ispitanika ima radno iskustvo do 5 godina, njih 27 odnosno (46%) od ukupnog broja 59. Možemo zaključiti da je u Bosni i Hercegovini je velika nezaposlenost, da mladi teško dolaze do željenog posla a najčešće su prinuđeni da rade neki drugi posao. Na osnovu izvedenog zaključka možemo konstatovati da većina ispitanika čeka dugi niz godina na zaposlenje u CZSR, ili ne uspije u željenoj namjeri.

b) *Prezentacija rezultata analize podataka*

Primjenom deskriptivne statistike statistike koja se koristi za opis i analizu podataka iz određenog uzorka na temelju raspodjele frekvencije u ovom istraživanju će se izračunati srednja vrijednost i standardna devijacija postavljenih pitanja (koja će biti raspoređena po grupama mogućih odgovora) i mogućnosti odgovora koje su date ispitanicima kako bi se odgovorilo na istraživačko pitanje i kako bi se ispitala istinitost postavljene hipoteze.

Tabela 4: Deskriptivna statistika analiziranih skala

	N	Minimum	Maximum	Mean	Standardna devijacija
preporuke	58	1,00	5,00	3,8276	1,23029
savjetovanje	59	1,00	5,00	3,8305	1,21984
roditelji/savjet	59	1,00	4,00	2,7458	,80072
interes/razvod	59	1,00	5,00	3,0508	,83921
sklad/interes	59	1,00	4,00	2,3051	,74866
roditeljsko staranje	59	1,00	4,00	2,1525	,82657
razvod/uticaj	59	2,00	4,00	3,0847	,70192
Ocjena	59	1,00	3,00	2,0847	,46565
Valid N (listwise)	58				

Prva grupa analiziranih pitanja čiji su odgovori postavljeni u formi Likertove skale s pet mogućnosti odgovora pokazuje srednju vrijednost tri. Takvih pitanja je u cijelom upitniku bilo 8, pri čemu deskriptivna statistika omogućava istraživačima da dobiju kratak i sveobuhvatan pregled prikupljenih podataka, dok srednja vrijednost predstavlja prosjek svih odgovora. Prema pokazateljima iz tabele br. 4 odgovori na četiri od osam pitanja pokazali su srednju vrijednost koja je veća od 3, a to su: preporuke (Kod pripreme preporuka o starateljstvu pitate li da li su roditelji omogućili djetetu da izrazi svoje mišljenje u smislu dodjele starateljstva) čija je vrijednost iznosila 3,8276, savjetovanje (Zahtijevate li da dijete izrazi svoje mišljenje u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja, a koji se provode prije pokretanja postupka za razvod braka) čija je vrijednost iznosila 3,8305, interes/razvod (Da li roditelji vode računa o najboljem interesu djeteta tokom postupka razvoda braka) čija vrijednost je iznosila 3,0508, te razvod/uticaj (Da li razvod utiče negativno na fizički, psihički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta?) čija je vrijednost iznosila 3,0847.

Najveću srednju vrijednost odgovora imala su pitanja "preporuke", koje glasi "Kod pripreme preporuka o roditeljskom staranju, odnosno o tome s kojim od roditelja će dijete živjeti, pitate li dali su roditelji omogućili djetetu da izrazi svoje mišljenje (3,8276), te "savjetovanje", koje glasi "Zahtijevate li da dijete izrazi svoje mišljenje u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja, koji se provode prije pokretanja postupka za razvoj braka?".

Navedeno pokazuje da socijalni radnici u većini slučajeva pitaju roditelje da li su djetetu omogućili da izrazi svoje mišljenje o roditeljskom staranju, odnosno o tome s kojim od roditelja će dijete živjeti, te da isto tako u većini traže mišljenje djeteta u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja čime se potvrđuje posebna hipoteza koja je glasila: CZSR često neposredno uključuju djecu u proces razvoda braka roditelja.

Tabela 5: Analiza anketnog pitanja "preporuke"

Preporuke					
		Broj odgovora	Procenat	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Ne	2	3,4	3,4	3,4
	Rijetko	10	16,9	17,2	20,7
	Ponekad	7	11,9	12,1	32,8
	Često	16	27,1	27,6	60,3
	Uvijek	23	39,0	39,7	100,0
	Ukupno	58	98,3	100,0	
Nedostaje		1	1,7		
Ukupno		59	100,0		

Preciznija analiza pokazatelja u tabeli broj 5 pokazuje da je najveći broj ispitanika (39,7%) na pitanje: "Kod pripreme preporuka o starateljstvu pitate li roditelje da li su omogućili djetetu da izrazi svoje mišljenje u smislu dodjele starateljstva?" odgovorilo je "uvijek". Na isto pitanje 16 ispitanika (27,6%) odgovorilo je "često". Da isto čini samo „ponekad“, odgovorilo je 7 ispitanika ili 11,9%, 10 ispitanika ili (17,2%) odgovorilo je "rijetko", dok su samo 2 ispitanika (3,4%) odgovorila negativno. Budući da je srednja vrijednost skale za ovo pitanje 3, može se zaključiti da to pokazuje pozitivan trend u odnosu na glavnu hipotezu rada. Navedeni rezultati su takođe potvrdili i posebnu hipotezu koja je glasila: Roditelji često uključuju djecu u proces odlučivanja tokom razvoda braka. Navedeno upućuje na zaključak ne postoji ambivalencija prema uključivanju djece u proces razvoda braka njihovih roditelja, čime nije potvrđena prva posebna hipoteza ovog rada.

Tabela 6: Analiza anketnog pitanja "savjetovanje"

		Savjetovanje			
		Broj odgovora	Procent	Procent valadinih	Kumulativni procent
Validni	Ne	4	6,8	6,8	6,8
	Rijetko	4	6,8	6,8	13,6
	Ponekad	13	22,0	22,0	35,6
	Često	15	25,4	25,4	61,0
	Uvijek	23	39,0	39,0	100,0
	Ukupno	59	100,0	100,0	

Analiza anketnog pitanja "savjetovanje", sadržana u tabeli broj 6, pokazuje da je najveći broj ispitanika (39,0%) na pitanje: „Zahtijevate li da dijete izrazi svoje mišljenje u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja, koji se provode prije pokretanja postupka za razvod braka?“ odgovorilo "uvijek". Na isto pitanje 15 ispitanika (25,4%) odgovorilo je „često“, a 13 (22%) ispitanika da to čini samo „ponekad“, 4 (6,8%) odgovorilo je „rijetko“, dok su 4 ispitanika (6,8%) odgovorila „ne“. Budući da je srednja vrijednost skale za ovo pitanje 3, može se reći da to pokazuje pozitivan trend u odnosu na glavnu hipotezu rada.

Nakon pitanja sa odgovorima tipa skale, najveći broj pitanja u anketi bio je nominalnog tipa, stoga je potrebno analizirati i tu grupu pitanja kako bi se što bolje ispitalo hipoteze rada. Budući da navedeni tip pitanja sadrži nominalne odgovore, ista pitanja pojedinačno će se analizirati i njihovi odgovori će biti interpretirani nakon svake pojedinačne analize. Prva od pojedinačnih analiza pitanja sa nominalnim tipom odgovora jeste analiza pitanja "Kriteriji" (Koji kriteriji utiču na Vašu odluku hoće li dijete biti upitano da izrazi svoje mišljenje i želju s kojim roditeljem bi željelo živjeti nakon razvoda roditelja).

Tabela 7: Pojedinačna analiza anketnog pitanja "kriteriji"

Kriteriji

		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Ne postojanje dogovora roditelja	16	27,1	27,1	27,1
	Kontradiktorni izvještaji stručnjaka	4	6,8	6,8	33,9
	Mišljenje stručnjaka da dogovor roditelja nije u interesu djeteta	26	44,1	44,1	78,0
	Slučajevi gdje dijete odbija isključivo jednog od roditelja	8	13,6	13,6	91,5
	Insistiranje roditelja na razgovoru s djetetom	5	8,5	8,5	100,0
	Ukupno	59	100,0	100,0	

Prema tabeli broj 7, najvažniji od kriterija koji utječu na odluke socijalnih radnika o tome hoće li dijete čiji su roditelji razvedeni biti upitano za s kojim roditeljem bi nakon njihovog razvoda željelo živjeti jeste: "mišljenje stručnjaka da dogovor roditelja nije u interesu djeteta" (26 ispitanika ili 44,1%). Sljedeći kriterij je: „nepostojanje dogovora između roditelja" (16 ispitanika ili 27,1%), a potom „slučajevi u kojima dijete odbija jednog od roditelja" (8 ispitanika), „insistiranje roditelja na razgovoru s djetetom" (5 ispitanika), te, na kraju, „kontradiktorni izvještaji stručnjaka" (4 ispitanika).

Sljedeće nominalno pitanje koje će biti analizirano jeste pitanje pod nazivom „prepreke" (Koje su to prepreke na koje nailazite prilikom neposrednog uključivanja djeteta u postupak razvoda?).

Tabela 8: Pojedinačna analiza anketnog pitanja "prepreke"

Prepreke					
		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Manipuliranje djetetom od strane roditelja	38	64,4	65,5	65,5
	Dijete ne želi/odbija razgovorati	4	6,8	6,9	72,4
	Međusobno neslaganje roditelja oko toga treba li dijete uključiti u postupak	13	22,0	22,4	94,8
	Manipuliranje od strane djeteta	2	3,4	3,4	98,3
	Nejasna zakonska regulativa	1	1,7	1,7	100,0
	Ukupno	58	98,3	100,0	
Nedostaje	Sistem	1	1,7		
Ukupno		59	100,0		

Prema pokazateljima u tabeli broj 8, najčešća prepreka na koju profesionalci nailaze prilikom neposrednog uključivanja djeteta u postupak razvoda braka njegovih roditelja jeste manipuliranje djetetom od strane roditelja (38 ili 65,5%). Naime, iza manipulacije ove vrste stoje isključivo interesi roditelja koji su najčešće vezani za ostvarivanje pojedinog prava nakon razvoda braka (stanarsko pravo, itd). Naime, prema zakonu dijete uživa posebnu društvenu zaštitu. U skladu s tim i ovlaštenja roditelja su podređena interesu dijeteta. Struka vrlo često skreće pozornost na slučajeve manipulacije od strane djece (starija osnovnoškolska dob i srednjoškolska dob).

Naime, djeca navedenog uzrasta vrlo često sami biraju s kojim roditeljem žele živjeti i tada generalno biraju manje zahtjevnog roditelja. Dakle, u ovim slučajevima je neophodno istražiti da li je njihova želja zaista u njihovom najboljem interesu.

Sljedeća prepreka (13 ispitanika) je međusobno neslaganje roditelja oko toga treba li dijete uključiti u postupak. Roditelji vrlo često različito gledaju na to da li dijete treba uključiti u proces razvoda braka. Neki roditelji žele da djeca ne budu uključena pod izgovorom da ih tako štite.

Najmanji broj odgovora odnosi se na slučajeve gdje dijete odbija ili ne želi razgovarati (4 ispitanika) te nejasnu zakonsku regulativu (1 ispitanik). U praksi su rijetki slučajevi gdje dijete odbija razgovarati.

Tabela 9: Pojedinačna analiza anketnog pitanja najbolji interes

		Najboljiinteres			
		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Saradnja roditelja u interesu djeteta	25	42,4	43,1	43,1
	Zadovoljeni uslovi psihofizičkog rasta i razvoja	15	25,4	25,9	69,0
	Da dijete bude s roditeljem koji je motivisan/može zadovoljiti potrebe djeteta	6	10,2	10,3	79,3
	Sporazumno roditeljstvo	7	11,9	12,1	91,4
	Da bude sa roditeljem uz kojeg je emocionalno vezano	2	3,4	3,4	94,8
	Materijalna sigurnost	1	1,7	1,7	96,6
	Psihički i fizički zdrav roditelj	2	3,4	3,4	100,0
	Ukupno	58	98,3	100,0	
Nedostaje	Sistem	1	1,7		
Ukupno		59	100,0		

Pitanje koje je pojedinačno analizirano u tabeli broj 9, navedeno je kao: „najbolji interes“ (Kako tumačite termin „najbolji interes djeteta u kontekstu razvoda braka“). Dobijeni odgovori ispitanika pokazuju da većina njih (25 ili 43,1%) pod najboljim interesom djeteta smatra saradnju roditelja u interesu djeteta. Dakle, kada su roditelji otvoreni da sarađuju i rade u interesu djeteta sam postupak razvoda braka je lakši za dijete.

Također, određeni broj ispitanika, 15 (25,9%) najboljim interesom djeteta smatra zadovoljavanje potreba psihofizičkog rasta i razvoja djeteta, dok 7 ispitanika to vidi kao sporazumno roditeljstvo odnosno kada roditelji ravnopravno i u dogovoru odlučuju o podizanju, odgoju i dobrobiti djeteta, 6 ispitanika kao život s roditeljem koji može zadovoljiti potrebe djeteta, po 2 ispitanika smatraju da dijete treba da živi za koga je emocionalno vezano, dok 1 ispitanik najbolji interes djeteta vidi kao materijalnu sigurnost. Svi navedeni odgovori zajedno predstavljaju najbolji interes djeteta. Dalje, kod procjene najboljeg interesa djeteta neophodno je sagledati samo dijete u određenom vremenskom kontekstu i situaciji.

Tabela 10: Analiza anketnog pitanja promjena odluke suda

Promjena odluke suda

		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Nezadovoljstvo roditelja presudom	32	54,2	54,2	54,2
	Traženje promjene od strane djeteta u pubertetu/adolescenciji	2	3,4	3,4	57,6
	Potreba roditelja da može stati ispred djeteta i reći da je dao/la sve da ga dobije	5	8,5	8,5	66,1
	Alkoholizam roditelja	6	10,2	10,2	76,3
	Sumnja da je dijete zanemareno zbog sklapanja novog braka/rođenja novog djeteta	12	20,3	20,3	96,6
	Bolest roditelja	1	1,7	1,7	98,3
	Sklapanje novog braka	1	1,7	1,7	100,0
	Ukupno	59	100,0	100,0	

Analiza anketnog pitanja: „promjena odluke suda“ (Razlozi zbog kojih se traži promjena odluke suda o tome s koji će roditeljem dijete živjeti i/ili susretima i druženju te ostalim sadržajima roditeljske skrbi?), sadržana je u tabeli broj 10. Za glavnu i pomoćnu hipotezu najvažniji su odgovori koje sadrži ova tabela, prema kojima je glavni uzrok promjena odluka suda o roditeljskom staranju nad djetetom nezadovoljstvo roditelja (32 ispitanika ili 54,2% odgovora). To negativno utiče na u ovom radu postavljenu glavnu hipotezu jer ukazuje na probleme u sporazumijevanju roditelja o tome s kojim od njih će dijete živjeti. Ovaj pokazatelj isto tako govori da to nije najboljem interesu djeteta. Prezentirani odgovori takođe pokazuju da samo 2 ispitanika (3,4%) navode da dijete u pubertetu ili adolescenciji traži promjenu odluke suda, što se pozitivno odnosi na glavnu hipotezu, odnosno na svjesnost djeteta o potrebi poštivanja njegovih prava.

Tabela 11: Pojedinačna analizta pitanja "prepreke i mogućnosti"

Prepreke/mogućnosti

		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Povećati broj zaposlenih u centrima za socijalni rad zbog povećanja obima posla	14	23,7	23,7	23,7
	Povećati broj stručnjaka kako bi se svakom djetetu moglu pristupiti sa jednakom pažnjom	33	55,9	55,9	79,7
	Više dodatnih edukacija o radu sa djetetom	12	20,3	20,3	100,0
	Ukupno	59	100,0	100,0	

Tabela broj 11. sadrži pojedinačnu analizu pitanja "prepreke/mogućnosti" (Koje su prepreke i mogućnosti unapređenja zaštite najboljeg interesa djeteta). Na navedeno pitanje 14 ispitanika (23,7%) odgovorilo je da je potrebno povećati broj zaposlenih u centrima za socijalni rad zbog povećanja obima posla. Znatno veći broj zaposlenika, njih 33 (55,9%) odgovorilo je da broj stručnjaka treba povećati kako bi se svakom djetetu moglo pristupiti sa jednakom pažnjom, dok je samo 12 ispitanika (20,3%) navelo da je potrebno više dodatnih edukacija o radu sa djecom.

Sa ciljem što potpunijeg odgovora na glavnu i pomoćnu hipotezu, takođe će se analizirati pojedinačni rezultati odgovora na anketna pitanja koja su formirana u obliku Likertove skale, te koja se mogu odnositi na glavnu ili pomoćne hipoteze.

Tabela 12: Pojedinačna analiza pitanja interes djeteta

		Interes djeteta			
		Broj odgovora	Procent	Procent validnih	Kumulativni procent
Validni	Ne	1	1,7	1,7	1,7
	Rijetko	14	23,7	23,7	25,4
	Ponekad	27	45,8	45,8	71,2
	Često	15	25,4	25,4	96,6
	Uvijek	2	3,4	3,4	100,0
	Ukupno	59	100,0	100,0	

Prvo od pitanja, sukladno navedenom, pod nazivom "interes djeteta" (Da li roditelji vode računa o najboljem interesu djeteta tokom postupka razvoda braka), analizirano je u tabeli broj 12. Najčešći odgovor ispitanika je: „ponekad“ (27 ispitanika, 45,8% validnih), a potom slijedi „često“ (15 ispitanika, 25,4%), i na kraju odgovor „rijetko“ (14 ispitanika, 23,7%). Kako bi se dobila jasnija pretpostavka o uticaju dobijenih odgovora na glavnu i pomoćnu hipotezu, zbog činjenice da je najveći broj odgovora blizu srednjoj vrijednosti, deskriptivna analiza navedenog pitanja, prezentirana je u tabeli broj 12.

Tabela 13: Deskriptivna statistika pitanja interes djeteta

Deskriptivna statistika

	N	Minimum	Maximum	Mean	Standardna devijacija
Interes djeteta	59	1,00	5,00	3,0508	,83921
Validni	59				

pitanje „Da li roditelji vode računa o najboljem interesu djeteta tokom postupka razvoda braka“ pokazuju vrijednost od 3,0508, što je neznatno više od srednje vrijednosti (3). Stoga se može izvesti zaključak da odgovori na ovo anketno pitanje potvrđuju glavnu hipotezu rada "Tokom razvoda braka bračnih partnera koji imaju maloljetnu djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, postupak posredovanja u dijelu njihovog izmirenja u većini se završava neuspjehom, ali i postizanjem sporazuma s kojim od roditelja će živjeti njihovo maloljetno dijete, čime se stvaraju pretpostavke za poštivanje najboljeg interesa djeteta, odnosno poštivanje njegovih prava.

ZAKLJUČAK

Poštivanje principa najboljeg interesa djeteta, pored svojih ostalih uloga, važnu ulogu igra i kao ogledalu za poštivanje prava djeteta prilikom postupka razvoda braka roditelja. Ipak, jasno je da već dugo godina postoji određena vrsta nesigurnosti i ambivalencije prema uključivanju djeteta u procese odlučivanja i određivanja skrbništva. Kao što je navedeno u uvodu rada, nesigurnost se pojavljuje zbog podijeljenih mišljenja stručnjaka oko toga kada je participacija djeteta u skladu, a kada protivna njegovim najboljim interesima.

Sve navedeno stvorilo je iznimno delikatnu situaciju, punu različitih potencijalnih rješenja, koji su se pokušali pomnije ispitati kroz empirijsko istraživanje, uz osvrт na generalnu i pomoćne hipoteze rada. Niz rezultata empirijskog istraživanja potvrdio je tvrdnju iz generalne hipoteze rada, prema kojoj "tokom razvoda braka bračnih partnera koji imaju maloljetnu djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, postupak posredovanja u dijelu njihovog izmirenja u većini se završava neuspjehom, ali i postizanjem sporazuma s kojim od roditelja će živjeti njihovo maloljetno dijete, čime se stvaraju pretpostavke za poštivanje najboljih interesa djeteta, odnosno poštivanje njegovih prava". Najbitnija pitanja čiji su odgovori potvrdili generalnu hipotezu rada jesu dogovori na pitanje "Kod pripreme preporuka o starateljstvu pitate li da li su roditelji omogućili djetetu da izrazi svoje mišljenje u smislu dodjele starateljstva), gdje je 39,7% ispitanika odgovorilo sa "Uvijek". 16 ispitanika (27,6%) na iso pitanje odgovorilo je sa često. Pored navedenog pitanja, generalna hipoteza je potvrđena i kroz pitanja iz Tabele 4 i Tabele 12.

Ipak, određeni odgovori na anketna pitanja pokazali su i negativan trend u odnosu na generalnu hipotezu rada. Prema Tabeli 6, najvažniji od kriterija koji utječu na odluke socijalnih radnika o tome hoće li određeno dijete biti upitano da izrazi određeno mišljenje ili želju o tome s kojim roditeljem bi nakon razvoja htjelo živjeti jeste "mišljenje stručnjaka da dogovor roditelja nije u interesu djeteta" (26 ispitanika ili 44,1%). Idući najvažniji kriterij jeste "nepostojanje dogovora između roditelja" (16 ispitanika ili 27,1%).

Ipak, može se reći da veći broj anketnih pitanja koji se tiču generalne hipoteze rade imaju pozitivan trend odgovora, iako postoji nekolicina onih sa negativnim trendom. Također, može se reći i da rezultati u potpunosti odgovaraju generalnoj hipotezi, budući da se kroz nju naglašavaju poteškoće pri zadovoljavanju najboljeg interesa djece prilikom procesa razvoda braka roditelja. Na kraju, iako postoje brojne teškoće, ovaj rad potvrdio je pozitivan trend ka njihovom rješavanju te opravdao njihovo postojanje tokom sudsko-pravnog procesa razvoda, budući da niz različitih faktora (socijalnih, psiholoških, materijalnih itd.) određuje najbolje interes djeteta, te da isti nije uvijek u skladu sa djetetovim subjektivnim stajalištem.

Dalje, rezultati ovog istraživanja, iako su provedeni na malom ispitnom uzorku, pokazali su kako postoji potreba za dalnjim istraživanjima na ovu zanimljivu i relevantnu temu. Uz to, rezultati upućuju na mogućnosti poboljšanja zaštite prava djeteta u kontekstu razvoda braka koje se, prije svega odnosi na zapošljavanje novih stručnjaka, edukaciju, superviziju i stvaranje boljih materijalnih uvjeta rada.

LITERATURA

1. Alaimo, K. (2002). *Historical roots of children's rights in Europe and the United States*. Lanham, MD.
2. Amato, P. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal for Marriage And Family*, 1269-1287.
3. Amato, P.R. (2000): Theconsequencesofdivorceforadultsandchildren. Journal ofmarriageandfamily 62 (4), 1269-1287. Dostupno na: s <https://hrcak.srce.hr/file/180281>
4. Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55 , 83-96.
5. Bubić S. i Traljić N.: Roditeljsko i starateljsko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
6. Buljan Flander, G.: Manipulacija djecom u postupku razvoda braka: prepoznajemo li to kao obiteljsko nasilje. V. Kolesarić, (ur.), Program i sažeci izlaganja znanstveno stručnog skupa “Nasilje nad djecom i među djecom”(21-22). Osijek: Filozofski fakultet, 2010.
7. Buljan-Flander, G., & Karlović, A. (2004). *Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje*. Zagreb: Marko M.
8. Cohen, C. (2002). *United Nations Convention on the Rights of the Child: Developing*. Lanham, MD: University Press of America.
9. Cvejić-Janičić, O. (2009). *Porodično pravo (prvo izdanje)*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
10. Čudina-Obradović, M., Obradović, J.: Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.
11. Dervišbegović, M.: Socijalni rad – teorija i praksa, „Zonex“, Sarajevo, 2003.
12. Društvo psihologa Republike Srpske. (2019). *Najbolji interesi djece u kontaktu sa zakonom iz ugla profesionalaca u BiH*. Banja Luka: Društvo psihologa Republike Srpske.
13. Društvo psihologa Republike Srpske: Najbolji interesi djece u kontaktu sa zakonom iz ugla profesionalaca u BiH, Banja Luka, 2019.
14. Emery, R. (1999). *Postdivorce family life for children: An overview of research and some implications for policy*. London: SAGE Publishing.

15. Habul, U. (2007). *Bračna zajednica prema entitetskim zakonima, pravni i socijalni aspekt*. Sarajevo: Caritas BK BiH, Graforad Zenica.
16. Halilagić, S.: Traumatične posljedice razvoda braka na djecu, Post Scriptum: Sarajevo, 2018.
17. Huseinspahić, A. (2010). *UPOREDNOPRAVNI PREGLED DIVORTIUMA U ANTIČKOM RIMU, RAZVODA BRAKA U KANONSKOM PRAVU I ET-TALAQ U ŠERIJATSKOM PRAVU U ODNOSU NA POZITIVNO BRAČNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI*. Zenica: Analji Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici.
18. Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine: Djeca u konfliktnim razvodima, Specijalni izvještaj, Banja Luka, 2013., dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013111913333951bos.pdf
19. Konfliktni razvod i otuđenje od roditelja: Dijete u središtu (sukoba), dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/teme/konfliktni-razvod-i-otudenje-od-roditelja-dijete-u-sredistu-sukoba/>
20. Kosher, H., Hendelsman, Y., & Ben-Arieh, A. (2016). *Children's Rights and Social Work*. Springer International Publishing.
21. Laklja, M., Pećnik, N., Sarić, R.: Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja, Izvorni znanstveni rad, Rijeka, 2005.
22. Miković, B. (2014). *Najbolji interesi djeteta: Obaveza i odgovornost nadležnih institucija*. Mostar: Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru.
23. Obiteljski zakon RH, Narodne novine 103/15, 98/19.
24. Obradović, J. (1991). *Uvod u psihologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
25. Osmak-Franjić, D. (2007). Prava djece tijekom i nakon razvoda roditelja. *Dijete, Vrtić, Obitelj br. 50*.
26. Osmak-Franjić, D. (2007): Prava djece tijekom i nakon razvoda roditelja. Dijete, vrtić, obitelj, 13 (50), 2-4. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/177060>
27. Pašalić – Kreso, A.: Koordinate obiteljskog odgoja, Jež, Sarajevo, 2004.
28. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, broj 35/2005, 41/2005 - ispravka, 31/2014, 32/2019 odluka - US.
29. Rodriguez, N.: Djeca u vrtlogu razvoda: zaštitite dijete od negativnih posljedica razdvajanja. Rijeka: Dušević&Kršovnik, 2007.
30. Save the Children. (2005). *Child rights programming: how to apply rights-based approaches to programming*. Save the Children.

31. Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta, Vodič za profesionalce, Sarajevo, 2018.
32. Termiz, Dž.: Metodologija društvenih nauka, NIK, „Grafit“, Lukavac, 2009.
33. UN . (1989). *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta*. Generalna skupština Ujedinjenih Nacija.
34. UN Konvencija o pravima djeteta, dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
35. UNHCR. (2006). *Handbook on Restorative Justice Programmes*. New York: United Nations.
36. UNICEF. (2009). *UNICEF Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention 2009, Part A: UNICEF position on a human rights-based approach to programming in relation to children*. UNICEF.
37. Vrijeme i nakon razvoda, Zagreb: Planetopija, 2006.
38. Wallerstein, J., & Kelly, J. (1980). *Children and Divorce: A review*. Oxford : Oxford University Press.
39. Wallerstein, J., Blakeslee, S.: A što s djecom? Odgoj djece prije, za
40. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, Službene novine Federacije BiH", broj: 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.
41. Zbornik radova: Razvoj porodičnog prava – od nacionalnog do Evropskog, Naučni skup, Pravni fakultet Univerziteta "Đemal Bijedić", Mostar, 2013.
42. Merrell, W. K. (2003). *Behavioral, Social, and Emotional Assessment of Children and Adolescents*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
43. Koller-Trbović, N., Miroslavljević, A. & Jeđud Borić, I. (2017). *Procjena potreba djece i mladih s problemima u ponašanju-konceptualne i metodičke odrednice*. Zagreb: Ured UNICEF-a Zagreb
44. Pleh, V. (2019). Alternativni modeli u krivičnom zakonodavstvu za maloljetnike u Bosni i Hercegovini. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LXII – 2019, 127-155.

Konvencije i odredbe

1. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, Usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. novembra 1989. godine.
2. Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode (Havanska pravila), Usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija Rezolucijom broj 45/113 od 14. decembra 1990. godine.
3. Smjernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice), Usvojila ih je Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1990. godine.
4. Smjernice za postupanje s djecom u sistemu krivičnog pravosuđa iz 1997. godine (Bečke smjernice), Usvojilo ih je Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija Rezolucijom 1997/30 od 21. jula 1997. godine.
5. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne kaznene mjere iz 1990. godine(Tokijska pravila), Usvojila ih je Generalna skupština Ujedinjenih nacija 14. 12. 1990. godine.
6. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila), Usvojile su ih Ujedinjene nacije 1985. godine

POPIS TABELA I GRAFIKONA

Tabela i grafikon broj 1: Spolna struktura ispitanika	36
Tabela i grafikon broj 2: Obrazovna struktura ispitanika	37
Tabela i grafikon broj 3: Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci.....	37
Tabela 4: Deskriptivna statistika analiziranih skala	39
Tabela 5: Analiza anketnog pitanja "preporuke"	40
Tabela 6: Analiza anketnog pitanja "savjetovanje"	41
Tabela 7: Pojedinačna analiza anketnog pitanja "kriteriji"	42
Tabela 8: Pojedinačna analiza anketnog pitanja "prepreke"	43
Tabela 9: Pojedinačna analiza anketnog pitanja najbolji interes	44
Tabela 10: Analiza anketnog pitanja promjena odluke suda	45
Tabela 11: Pojedinačna analizta pitanja "prepreke i mogućnosti"	46
Tabela 12: Pojedinačna analiza pitanja interes djeteta	47
Tabela 13: Deskriptivna statistika pitanja interes djeteta	48

PRILOZI

Anketni upitnik

Poštovani/e,

Molim Vas molim da izdvojite vrijeme i odgovorite iskreno na pitanja sadržana u anketnom upitniku koji je pred Vama, a Vaši odgovori uz puno poštivanje anonimnosti kao i svih etičkih i profesionalnih kriterija, bit će korišteni isključivo za potrebe izrade magistarskog rada na temu: "**Prava djeteta u postupku razvoda braka roditelja**".

Zahvaljujem vam na razumijevanju i saradnji.

1. Navedite vaš spol!

- a. M
- b. Ž

2. Navedite stepen vašeg obrazovanja!

- a. SSS
- b. VŠS
- c. VSS
- d. Magistar/a nauka
- e. Doktor /ica nauka

3. Navedite godine radnog iskustva!

- a. do pet godina
- b. 5 do 10 godina;
- c. 15 do 20 godina;
- d. Više od 20 godina.

4. Kod pripreme preporuka o starateljstvu, pitate li da li su roditelji omogućili djetetu da izrazi svoje mišljenje u smislu dodjele starateljstva?

- a. Ne
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Uvijek

5. Zahtijevate li da dijete izrazi svoje mišljenje u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja, a koji se provode prije pokretanja postupka za razvod braka?

- a. Ne
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Uvijek

6. Zahtijevaju li sami roditelji da dijete izrazi svoje mišljenje u postupcima savjetovanja/obaveznog posredovanja?

- a. Ne
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Uvijek

7. Koji kriteriji utiču na vašu odluku hoće li dijete biti upitano da izrazi svoje mišljenje i želju s kojim roditeljem bi željelo živjeti nakon razvoda roditelja?

- a. Nepostojanje dogovora roditelja;
- b. Kontradiktorni izvještaji stručnjaka;
- c. Mišljenje stručnjaka da dogovor roditelja nije u interesu djeteta;
- d. Slučajevi gdje dijete isključivo odbija jednog od roditelja;
- e. Insistiranje roditelja na razgovoru s djetetom.

8. Koje su to prepreke na koje nailazite prilikom neposrednog uključivanja djeteta u postupak razvoda?

- a. Manipuliranje djetetom od strane roditelja;
- b. Dijete ne želi/odbija razgovarati;
- c. Međusobno neslaganje roditelja oko toga treba li dijete uključiti u postupak;
- d. Manipuliranje od strane djeteta;
- e. Nejasna zakonska regulativa;
- f. Mentalne poteškoće kod djeteta.

9. Kako tumačite termin "najbolji interes djeteta u kontekstu razvoda braka"?

- a. Saradnja roditelja u interesu djeteta;
- b. Zadovoljeni uslovi psiho-fizičkog rasta i razvoja;
- c. Da dijete bude s roditeljem koji je motivisan/koji može zadovoljiti potrebe djeteta;
- d. Sporazumno roditeljstvo;
- e. Da bude uz roditelja uz kojeg je emocionalno vezano;
- f. Materijalna sigurnost;
- g. Psihički i fizički zdrav roditelj;
- h. Sređeno stambeno pitanje.

10. Da li roditelji vode računa o najboljem interesu djeteta tokom postupka razvoda?

- a. Ne
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Uvijek

11. Koji su razlozi zbog kojih se traži promjena odluke suda o tome s kojim će roditeljem dijete živjeti i/ili susretima i druženju te ostalim sadržajima roditeljske skrbi?

- a. Nezadovoljstvo roditelja presudom
- b. Traženje promjene od djeteta u pubertetu/adolescenciji
- c. Potreba roditelja da može stati pred dijete i reći da je pokušao sve da ga dobije
- d. Alkoholizam roditelja
- e. Sumnje da je dijete zanemareno zbog sklapanja novog braka/rođenja novog djeteta
- f. Bolest roditelja
- g. Gubitak posla
- h. Sklapanje novog braka

12. Koje su prepreke i mogućnosti unapređenja zaštite najboljeg interesa djeteta?

- a. Povećati broj zaposlenih u centrima za socijalni rad zbog povećanja obima posla;
- b. Povećati broj stručnjaka kako bi se svakom predmetu moglo pristupiti s jednakom pažnjom;
- c. Više dodatnih edukacija o radu s djecom;
- d. Ujednačavanje zakonskih propisa

13. Koliko često je participacija djeteta u skladu, a koliko često je suprotna njegovom najboljem interesu?

- a. Rijetko
- b. Ponekad
- c. Često
- d. Uvijek

14. Koliko često se roditelji mogu dogovoriti oko skrbništva?

- a. Rijetko
- b. Ponekad
- c. Često
- d. Uvijek

15 Da li centar za socijalni rad pristupa izvršavanju zadataka u korist djeteta nakon razvoda braka njegovih roditelja?

- a. Rijetko
- b. Ponekad
- c. Često
- d. Uvijek

16.Da li razvod utiče negativno na fizički, psihički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta?

- a. Rijetko
- b. Ponekad
- c. Često
- d. Uvijek

17.Kako ocjenjujete saradnju centra za socijalni rad i roditelja nakon razvoda braka?

- a. Potpuno uspješnu
- b. Uglavnom uspješnu
- c. Uglavnom neuspješnu

Naziv odsjeka i/ili katedre: Socijalni rad
Predmet: Izjava o autentičnosti rada

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Ermin Aljičević
Naslov rada: Prava djeteta u postupku razvoda braka roditelja
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 61

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis